

SEYYİD KUTUB'UN BATI'YI OKUMA BİÇİMİ

Murat KAYACAN*

ÖZET

İslâm dünyasına Batı'dan gelen ciddi bir tehdit söz konusudur. Çünkü Batı dünyası; modernizm, askerî güç ve kapitalist kültürü vb. unsurlarla İslâm dünyasına hükmetmeye çalışmaktadır. Bu çaba Müslümanların tepkisini çekmektedir ve Batı'daki İslâm karşıtı geleneğin anlaşılması söz konusu olmaksızın, İslâm dünyasındaki Batı'ya yönelik eleştirileri ve tutumları anlamak kolay olmayacaktır. Bu çalışmada, önce konuyu anlamamızda anahtar kavram olan cahiliyeyi ve Seyyid Kutub'un bu kavrama yaklaşımını ele alacağız. Ardından da onun Batı düşünce sistemine bakışını ve Batı'ya karşı alınması gereken tavrın ona göre ne olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Cahiliye, din, sekülerizm, emperyalizm, oksidentalizm, kapitalizm, faiz.

SAYYID QUTB'S WAY OF READING THE WEST

The Western threat to the Muslim World is serious because the West tries to dominate the world via modernism, military force, its own commerce-oriented culture, etc. The ill-will generated by this senseless onslaught confronts with the reaction of Muslims. The responses provoked by that visceral reaction cannot be understood without fully considering the West's image in the eye of Muslims. It is in this context that Sayyid Qutb's reading of the West –it can be seen as an occidental effort- should be regarded. In this study, we will present the key concept of jahiliyyah (state of ignorance of the guidance from God) and his approach to it. Then, we will examine his viewpoint on the Western thought system and his advice for Muslims to offer a plausible response to it.

Keywords: Jahiliyyah, religion, secularism, imperialism, occidentalism, capitalism, interest.

İslâm dünyasına Batı'dan gelen ciddi bir tehdit söz konusudur; çünkü Batı dünyasının ekonomik ve politik çıkarlarının İslâm dünyasında kuvvetli bir zemini vardır. Modernizmle birlikte bu tür çıkarlar İslâm ülkelerinde hem sosyal hayatı hem de dine bakışı etkilediği için, önemli problemler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle birtakım Müslüman düşünürler ülkelerini koruma içgüdüsüyle kültürel ve siyasi

* Tefsir Doktoru, öğretmen.

olarak Batı karşıtı bir tavır belirlemişlerdir. Batı'daki İslâm karşıtı geleneğin anlaşılması söz konusu olmaksızın, İslâm dünyasındaki Batı'ya yönelik eleştirileri ve tutumları anlamak kolay olmayacaktır. Bu bağlamda çağdaş İslâm dünyasının önemli bir düşünürü, aynı zamanda vahiy ile hayat arasında mevcut olan kuvvetli bağı ön plâna çıkaran bir müfessir olarak Seyyid Kutub'un Batı hakkında söyledikleri ve onun sözlerinin İslâm dünyasındaki etkileri önem kazanmaktadır.

Kutub, 1906 yılında Mısır'lı, dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Orta ve lise öğrenimini Ezher'de tamamladıktan sonra Kahire Üniversitesi'nin Darul Ulum fakültesine girdi ve aynı fakültede öğretim görevlisi olarak tayin oldu. 1948-1950 yılları arasında ABD'de bulundu ve bu dönem boyunca Amerikan hayat tarzını ve toplumunu, oradaki ırkçılığı tenkit etti. Kutub, Mısır'a döndüğünde, Müslüman Kardeşler örgütüne katıldı. Teşkilatın gazete ve dergilerinde fikirlerini aktarma imkânı buldu. 1954'te Cemal Abdünnasır'a düzenlenen suikastle ilişkilendirildi ve yargılama sonucu on yıl ağır hapis cezası aldı. İşte iki önemli eseri *Fî Zilâli'l-Kur'an* ve *Yoldaki İşaretler* bu döneme aittir. 1964'te serbest bırakıldıktan sonra, bu kez de devlete karşı bir darbe girişimine katıldığı iddiasıyla yargılandı ve 1966'da idam edildi.

Bu çalışmamız boyunca "Batı'yı okuma konusunda Seyyid Kutub'un Kur'anî referansları nelerdir? Batı'da dinin konumunu ve İslâm dünyasına etkilerini nasıl değerlendirmektedir? Batı'nın ahlâka, bilime ve ekonomiye bakış açısını o nasıl ele almaktadır? Ona göre, Batı kültüründe etkili olan Hıristiyanlık mı yoksa eski Roma kültürü müdür? Ona Batı okumaları için imkân sağlayan ortam ne olmuştur? Batı ve Doğu ayrımlarını kabul etmekte midir? Kendisini ve Müslümanları Batı karşısında nasıl konumlandırmaktadır? Batı hakkındaki değerlendirmeleri tutarlı mıdır? Oryantalistlerin Doğu değerlendirmelerindeki zaafı Batı'yı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan Kutub da taşımakta mıdır? Batı hakkındaki değerlendirmeleri oksidentalizm¹ literatürüne bir katkı olarak görülebilir mi?" şeklindeki sorulara cevap arayacağız.

A. CAHİLİYE KAVRAMI VE BATI CAHİLİYESİ

1. Cahiliye kelimesinin kavramsal çerçevesi

Bilmenin zıddı olan (جهل) ce-hi-le fiilinden türetilmiş bir kelime olarak *cahiliye* (Firuzâbâdî, 882), İslâm'dan uzak fetret dönemi (İbnu Manzur, XI: 229), insanın Allah'a gereği gibi kulluktan uzaklaşması, O'nun vahiy yoluyla gönderdiği hükümlerine değil kendi arzularına tâbi olması veya vahye rağmen ortaya konmuş olan beşerî emir ve yasaklara, siyasî sistem ve düşüncelere inanmasıdır. Kur'an'da: "Onlar hâlâ Cahiliye devri hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim var?" (Maide, 5: 50) denilerek bu duruma

¹ "Batı araştırmaları" anlamına gelen bu kavram ile ilgili olarak bkz. Carrier, James G., *Occidentalism Images of the West, Oxford, 1995*; Bruma, Ian ve Margalit, Avishai, *Occidentalism The West In The Eyes Of Its Enemies, The Penguen Press, New York, 2004*.

işaret edilmektedir. Cahiliye Arapları bir yandan Allah'a inanırken bir yandan da putlara tapar ve onların Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarına inanırlar ve "Onlara ancak bizi daha çok Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" (Zümer, 39: 3) derlerdi. Cahiliye Arapları içinde cariyelerini zorla fuhuşa sürükleyenler olduğu gibi (Nur, 24: 33) dul kalan kadınlarla, ölenin varislerinden birinin mehir vermeksizin evlendiği de görülürdü (Nisa, 4: 19). Yine kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek de (Zuhruf, 43: 17) cahiliyede bulunan münker adetlerdendi. Yiyeceklerin bir kısmını erkeklere helal kabul ederken, kadınlara haram kılıyorlardı (Enam, 6: 139). Ekin ve hayvanlarını Allah için ve putlar için olmak üzere ikiye ayırırlardı. Taksimlerini de Allah'a ortak koştuklarının lehine olacak şekilde yaparlardı (Enam, 6: 136). Onlara göre hakikatin ölçüsü vahiy değil, atalarıydı (Maide, 5: 104). Yine cahiliyede tefecilik ve faiz ticaretten ayrı düşünüleliyordu (Bakara, 2: 275). Cahiliye kavramının lafız olarak geçtiği ayetlerin dördünün de Medenî oluşundan hareketle, bu kavramın Mekke'de yaşanan bir gerçeklik olduğunu ancak henüz kavramlaşmadığını söyleyebiliriz.

Yaygın kanaat, cahiliyenin İslâm'ın gelişiyle aydınlandığı bir "bilgisizlik çağı" olduğudur. Ancak İzutsu, Goldziher'den sonra oryantalistlerin cehlin ilmin zıddı olmadığı görüşünde birleştiklerini ileri sürer ve ayetlerden, cahiliye şüirlerinden örnekler vererek cehlin zıddının *hilm* olduğunu ifade eder. Ona göre hilm; zayıflık değil ruhun aktif ve olumlu bir gücüdür ve insanı şaşkına çevirecek olan ihtiras ve öfkesine yenik düşmemesi şeklindeki üstün bir akıl gücüne işaret eder (İzutsu, 192, 195). Cahiliye dönemi Arapları Allah'ı hakıyla bilmedikleri, O'na şüpheden uzak ve şirksiz iman etmedikleri, bireysel ve toplumsal hayat itibariyle bilgiden, nizamdan, sulh ve sükûndan uzak oldukları, güçlü ve asil sayılanları daima haklı kabul ettikleri ve adaletten yoksun bir hayat yaşadıkları için bu döneme cahiliye denilmiştir (Fayda, VII: 17). Hz. Peygamber (s) döneminde Habeşistan'a göç eden sahabilerin sözcüsü Ca'fer b. Ebû Tâlib'in Necaşî'ye hitabı, o dönemde cahiliye kavramının nasıl anlaşıldığının ipuçlarını vermektedir: "Ey hükümdar! Bizler cahiliye zihniyetine sahip bir kavim idik. Putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarına riayet etmez, komşularımıza kötülük ederdik, güçlü olanlarımız zayıfları ezerdi" (İbnu'l-Esîr, II: 81).

Kur'an-ı Kerim ve nuzul ortamı bilgisi çerçevesinde kısaca vermeye çalıştığımız cahiliye kavramı Bir Kur'an müfessiri olan Seyyid Kutub'un (1903-1966) düşünce sistemi² içinde Batı'yı değerlendirmede kullandığı anahtar kavramdır.³

² Hasan Hanefi, Kutub düşüncesini "edebî, sosyal, felsefî ve siyasi" olmak üzere dört safhaya ayırırken (Ebu Rebi, 220; Altun, 80), Muhammed Ebu-Rebi İhvan öncesi ve sonrası (Ebu Rebi, 156-157), Hasan Kamil Yılmaz da, "cahiliye devresi ve olgunluk devresi" olmak üzere ikiye ayırır. Muhammed Berekat; "(1) özel anlamı ile İslâmî yönelişten önceki aşama, (2) İslâm'a genel olarak yöneliş aşaması, (3) sınırları belli İslâmî yöneliş aşaması" şeklinde üçlü bir ayırım yapmıştır. Yasin Aktay'ın vurguladığı gibi genç-olgun Kutub ayırımına gidenler de olmuştur. Bu eksende yapılan tartışmalar sol paradigma içinde yapılan "genç-olgun Marks tartışmalarını epeyce andırır niteliktedir (Altun, 80).

Ona göre, İslâmî olanın dışındaki düzenlerin tümü cahiliyedir. Bir düzen ilâhî vahye dayandığı zaman İslâmî bir nitelik kazanır. Tersine bir durum söz konusu ise o zaman o sistemde cahiliye hâkim demektir. Kutub, bu yaklaşımını tüm sistemlere şamil kılar. Cahiliye, insanın insana kulluk ettiği, sistemin Allah'ın izin vermediği konularda kanunlar koyduğu bir yapıdır. Söz konusu bu kanun koyma (teşrî), ne şekilde olursa olsun insanın insanı kul edinmesidir (Kutub, 1997: 178). Bu kulluk itikatta, ibadet şekillerinde ve yasalarda kendini gösterir. Günümüz cahiliyesinde de durum farklı değildir. İnsanlar yerleri ve gökleri yaratan bir ilaha inanmaktadır; ama O'nun hâkimiyeti söz konusu olduğunda devreye başka herhangi bir varlığın girmesine müsaade edilmektedir.

İslâm, geleneksel ve modern⁴ bütün cahiliye düşüncelerine kökten muhaliftir. Bu düşüncelerle görünüşte kalan ve bazı noktalarda ortak yönler olabilir. Ne var ki İslâm, insanlığın tanıdığı sistemlerden bambaşkadır (Kutub, 1997: 177). Şüphesiz ki bugün bütün dünya, hayata yön veren prensiplerin ortaya çıktığı temel kaynak bakımından bir cahiliye dönemi yaşamaktadır. Öyle ki, şu korkunç maddi imkânlar ve üstün maddi gelişmeler onun kötülüğünden hiçbir şey eksiltmemektedir (Kutub, 1997: 12). Kutub'a göre, insanlar bir araya gelip, fikir, yöntem, ilke ve değerlerini birlikte kararlaştırsalar bile bu onları cahiliyeden uzaklaştırmaz. Zira bu şekilde de insanların arzuları ve mükemmellikten uzak yapıları bu sisteme şekil verecektir. Belki de toplumda gerçekleşmesi neredeyse imkânsız olan bu icma insanları mutlu kılacaktır; ama bu mutlulukları onların doğru yolda oldukları anlamına gelmeyecektir.

Kutub'un, büyük oranda Mevdudi (Türkmen, 41-43) ve Muhammed Esed'den etkilenerek kavramsal çerçevesini oluşturduğu cahiliye algısı (Turan, 31), meseleyi siyah-beyaz ele alır görünmektedir. Bu durumda amelleriyle kâfir olan ve günahkâr olan iki cahiliye düzeni düşünmek zorundayız. Aksi takdirde mesele işin içinden çıkılmaz bir hal alır. Günahkâr ve müşrik ayrımı anlamsızlaşır. Belki de vurgulamak istediğimiz bu ayrımı şöyle izah edebiliriz: Kumar oynayan bir topluluk gördüğümüzde "bu cahiliye topluluğudur" dersek, bu söz ile onların kâfir olduklarını kastetmiş olmayız. Çünkü burada yapılan iş küfür değil,

→

³ Bu kavram Kur'an'da lafız olarak dört yerde geçmektedir bkz. Âlu İmran, 3: 154; Maide, 5: 50; Ahzab, 33: 33; Fetih, 48: 26. Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz. Aktaş, Faruk, *Kur'an'da Cehalet Kavramı*, Ekin Yay., İst., 2000; Altuntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yay., Konya, 1996; İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşr., İst., ts.; el-Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar*, (Çev: Ali Turgut), 2. bs., Yöneliş Yay., İst., 1988; Fayda, Mustafa, "Câhiliye", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İst., 1993; Kayacan, Murat, "Cahiliyenin Dünü Bugünü", *Haksöz derg.*, S. 62, İst., 1996. Kutub'un cesurca ortaya koyduğu "cahiliye teşhisi" onu darağacıyla karşı karşıya getiren ilk adım olmuştur (Ebu Rebi, 277).

⁴ Her ne kadar Kutub, modernizme eleştiriler getirirse de -onunla İslâm öncesi cahiliye arasında İslâm'a uzaklıkları açısından fark koymadığı için- onu salt anti modern bir entelektüel olarak tanımlamak kolay olmasa gerek (Euben, 3). Modern olana gelenek açısından felsefi anlamda geliştirilen muhalefet çabalarına örnek olarak bkz. Guénon, René, *Modern Dünyanın Bunalımı*, (Çev: Nabi Avcı), Yeryüzü Yay., İst., 1979.

günahtır. Vahye aykırı yasalar koyan ve onları vahiyden üstün tutan bir toplulukla karşılaştığımızda onları “cahiliye toplumu” olarak tanımladığımızda aslında onların kâfir olduklarını söylemek istemiş oluruz.

İslâm, iki çeşit kültürün varlığını kabul eder: İslâmi düşünce temellerine dayalı İslâm kültürü ve çeşitli metotlara dayanmakla birlikte netice itibarıyla bir tek temele; değer ölçülerinde Allah'a dayanmayan, beşer düşüncesini daha üstün tutan cahiliye kültürü (Kutub, 1997: 154-155). Eğer Kutub'un iki kültür arasındaki farkı “temellere” indirgemesini esas alırsak İslâm kültüründe otantik olanın kültürün tamamı değil, temelleri olduğunu, bu temellerin toplumdaki yansımalarına İslâm dışı unsurların bulaşabileceğini de görmemiz gerekir. Zaten Müslümanların dönem dönem ortaya koydukları “ihya hareketlerinin” amacı da İslâm kültürü ile “temeller” arasında açılan mesafeyi kapatma çabasıdır.

2. Batı cahiliyesinin özellikleri

Kutub'a göre cahiliye toplumu bazen Allah'ın varlığını inkâr eden ve tarihi “diyalektik materyalizm” açısından yorumlayan ve buna da “bilimsel sosyalizm” adını veren bir düzen şeklinde; bazen de Allah'ı inkâr etmeksizin göklerin egemenliğini O'na bırakıp, yeryüzü egemenliğini tağutlara terk eden, insanlara havalarda, kiliselerde ve mescidlerde Allah'a ibadet etmeyi mubah görürken günlük hayatlarında Allah'ın şeriatı ile hükmetmelerini yasaklayan bir toplum şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu toplum, böylece Allah'ın yeryüzündeki ulûhiyetini ya inkâr etmekte ya da askıya almaktadır (Kutub, 1997: 127; Zuhuf 84; Yusuf, 12: 84). Bu toplum Allah'ın varlığını kabul etmekle, insanların özgürce ibadet etmelerine imkân sağlasa da cahiliye toplumu olmaktan kurtulamaz.

Kutub'a göre temelinde yıkıcılık ve fesat olan günümüz cahiliyesi (Kutub, 1991a, II: 34) yeryüzünde Allah'ın hâkimiyetine tecavüz esası üzerine kuruludur (Kutub, 1997: 12). Kutub'un küçümseyici bir ifadeyle *cahiliye/neocahiliye* olarak gördüğü Batı (Tibi, 56) örneğinde olduğu gibi Ehl-i Kitap da bu tanımlamanın içine girmektedir. Onlar da Allah'ın yer ve göklerdeki hâkimiyetini kabul etmektedirler; ama Allah'ın otoritesini göz ardı eden beşerî yapıları meşru kabul etmeleri onları Ehl-i Kitap olmayan diğer insanlardan ayırmış olmaz.

Toplumlar ibadet kastı taşıyan davranışlarıyla, sapık ve tahrif edilmiş inanç ve anlayışlarından fişkırın merasim ve ayinleriyle, ayrıca düzen ve şeriatlarından dolayı da cahiliye sınıfına girer (Kutub, 1997: 110). Bu kurumların tümü, yalnız Allah'a kulluğu ilke olarak benimsemedikleri için İslâm dışıdır. Çünkü onlar hâkimiyet hakkını din adamlarına vermekte ve onlar da hevalarına uygun birtakım kurallar ortaya koymakta ve onlara tâbi olanlar da bu kuralları kabul ettikleri için Allah tarafından müşrik olarak vasıflandırılmaktadır.

Komünist⁵ ülkeler, Hindistan, Orta Afrika, Japonya ve Filipinler gibi put-perest toplumlar, geçmişte ve günümüzde Ehl-i Kitap sayılan ve İslâm toplumlarının yerine geçen, toprağını, yurdunu ve adlarını alan, hatta Müslüman olduğunu iddia eden toplumlar cahiliye toplumu kapsamına girerler (Kutub, 1997: 108-109; Sarmış, 390). Çünkü bu toplumlar önceliği maddeye ya da maneviyata/ruhçuluğa vermekte, dosdoğru bir hayatı tercih etmek yerine cahiliye hâkimiyeti altında özgürlükten uzak köleler gibi efendileri için çalışmaktadırlar.

Batı medeniyetinin ruhi iskeleti olduğu varsayılan Hıristiyanlık, İslâm'da olduğu gibi "mutlak (evrensel) ahlâk" temeli üzerinde kuruludur. Bu nedenle çağdaş Batı uygarlığının köklerini Hıristiyanlık'ta değil, Avrupa'yı doğuran (Kutub, 1991a, II: 146) eski Romalıların hayat anlayışlarında ve düzenlerinde aramak gerekir (Kutub, 2006: 332). Roma; zevk, sefahat ve aristokrasinin sembolüdür. Zühdün ve tevazuun karşısındadır (Manzur, 133). Güç kullanmanın ve iktidarın yüceltilmesi hatta ilahlaştırılması –Birçok Roma imparatoru kendisini ilah olarak takdim etmiştir.- da Roma mirasının unsurlarıdır. İnanç konusuna gelince sıradan bir Romalı için din ya semavi addedilen mevhum güçlere sığınmak ve yıldızların insan karakteri ve kaderi üzerinde etkili olduğuna inanmak ya da gizli, hayal unsuru şer güçlere ibadete yönelmektir. Roma'nın iktidara ve dine bakışındaki bu çarpıklık ne yazık ki, onu "hidayete erdirmek isteyen" Hıristiyanlığı da etkisi altına almıştır. İşte günümüz Batı toplumlarında Hıristiyanlığın sadece bazı şekli ibadetlerde ya da törenlerde kendisini gösterebilmesinin ve sosyal hayatta bir etkinlik kazanamamasının nedeni de Hıristiyanlığı kendi din algısı doğrultusunda dönüştürüp kurumsallaştıran Roma mirasıdır.

Kutub'a göre, demokrat, faşist, komünist, emekçi, ya da düşünür her kim olursa olsun, sıradan her Avrupalı tek bir din tanır. O da, maddi ilerlemeye tapınmak, yani hayatta, hayatın kendisini gittikçe kolaylaştırmaktan başka herhangi bir hedefin bulunmadığına inanmak ve "tabiatın zulmünden kurtulmak"tır. Bu dinin tanrıları büyük fabrikalar, laboratuvarlar, dans pistleri ve elektrik santalleri;⁶ kâhinleri ise, bankerler, teknokratlar, sinema yıldızları ve sanayi patronla-

⁵ Kutub'un Batı okumalarını ele alırken onun eş değer seviyede komünizme getirdiği eleştirileri zikretmeyişimiz dünyada pek hükmü kalmamış bu ideolojiyi Kutub'un nasıl ele aldığını ayrı bir araştırma konusu olarak düşünmemizden kaynaklanmaktadır. Yoksa onun komünizmi Batı medeniyetinden ayrı düşünmesi söz konusu değildir. Çünkü ona göre komünizm de Batı medeniyeti de hayata materyalist bakış açısıyla bakmaktadır. Kutub'un komünizmi ele alış biçimi birçok eserinde görülebilir (Kutub, 1981: 19, 56, 238, 239, 241, 242, 244, 246, 247, 249, 252, 259, 300, 303, 304, 319, 3222, 323, 325, 329, 350; Kutub, 1998a: 16, 53, 70; Kutub, 1997: 8, 107, 108; Kutub, 1998c: 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 51, 52, 86, 87, 103, 107, 157, 158; Kutub, 1991a, I: 93, 94, 95; Kutub, 1991b, II: 174; Kutub, 1991b, V: 237; Kutub, 1995: 27-31, 34-37, 46, 78, 133, 134, 139, 144, 167-170, 173, 182; Kutub, 2006: 23, 46, 76, 82, 255, 326, 333, 363, 364). Yine onun bu ideolojiye ait yaklaşımları için bkz. Ebu Rebi, 207, 211; Sarmış, 134, 143, 75, 203-204, 292, 293, 295; Altun, 44, 45; İnayet, 1988: 278; Halidi, 42, 87.

⁶ Kutub, saydığı bu modern tanrılara ek olarak Amerika'da mal, lezzet ve şehvet tanrılarının da olduğundan bahseder (Kutub, 1998b: 35).

rıdır (Kutub, 2006: 333). Bu gibi durumlarda yapılacak tek şey vardır: İktidar elde etmek ve mutlu olmak için devamlı çalışmak. Ne var ki, bunun topluma fayda getirmesini beklemek anlamsızdır. Zira çıkarlar için mücadele vermek toplumu eninde sonunda çatışmaya götürecektir. Bu durumda kültürel hayat da maddi ilerleme üzerinde şekillenecek ve iyiliği kötülükten ayırt etme ölçüsü de o olacaktır.

Şimdiki Avrupalı, İslâm'ın ruhunu anlamaya ve insanlığın problemlerini çözmede ondan yararlanmaya hazır değildir (Kutub, 2006: 333) ve uzun zaman ve pek çok kuşak geçmeden, Batı, herhangi bir şekilde İslâm ruhunu anlayamayacaktır (Kutub, 2006: 334). Bir toplumda insanın fitrî özellikleri en üstün değer kabul edilirse, bu toplum medenî; (Kutub döneminde var olan) Doğu Bloku ülkeleri ve hâlâ dünyada etkin bir role sahip Batı ülkeleri örneğinde görüldüğü gibi, madde ön plâna çıkarsa o toplum gerici toplum veya cahiliye toplumu olarak tanımlanabilir. Kutub'un Batı cahiliyesini anlamlandırma biçimine dair bilgi verdikten sonra Batı düşünce formu ve Batılı ülkeler hakkındaki değerlendirmelerini ele alabiliriz.

B. KUTUB'UN BATI'YA BAKIŞI

Kutub'a göre Batı İslâm'a düşmandır (Kutub, 2006: 328) ve insan gerçeğine aykırı olarak şekillenmiştir (Kutub, 1998a: 50). Şümullü "sosyal adalet"i gerçekleştirmede zirve olan İslâm'a da yetişememiştir. Çünkü Batı; madde, öldürme, savaş, galibiyet ve tahakküm uygarlığıdır (Kutub, 2006: 256). Müslümanlar için asıl düşman seküler, materyalist, bireyci, Batı'dır. Amerikalıların ve Avrupalıların aralarında menfaat uyumsuzluğu olabilir; ama onların davası "İslâm ülkelerinde hangisinin hâkim olacağı"dır. Bu konuda uyumsuzluğun halledilmesi onlar açısından zor değildir.

İnsan, Avrupa'da olduğu gibi akîde düğümünü koparırsa bir başıboşluk, bir sapıklık söz konusu olur (Kutub, 1991a, I: 87). Avrupa düşüncesi, kilisenin gizli-açık baskı ve sultasından kurtulayım derken, dinin sabitelerinin olduğunu vurgulayan "sebat"⁷ düşüncesinden de uzaklaşmıştır. Bundan dolayı Avrupa düşüncesi, evrende sabit hiçbir şeyin bulunamayacağını, gerek sistemlerin, gerekse inançların bu durumdan ayrı tutulamayacağını, her türlü eşyanın değişim durumunda olduğunu ve gelişme gösterdiğini kabul etmiştir. Dahası inanç ve sistemlerin temel dayanaklarından birisini oluşturan sebat düşüncesinden kurtulmak için mücadele etmiştir (Kutub, 1991a, I: 90). Kutub, Batı düşüncesini bu davranışından dolayı kınamaz. Çünkü sayısı dörde indirilmiş, efsanelerden yakasını kurtaramamış ve şirkin lekelediği muharref bir Kitaba tâbi olan ya da olduğunu ileri süren ve arzu-

⁷ Kutub'a göre *sebat*, İslâm tasavvurunun diğer bir esasıdır. İnsanlık tarihi, "sabit bir eksende" döner ki, bu uluhiyettir. Uluhiyet, değişim ve tekümüle maruz kalmaz. Yani hayat olgusu ve onun pratiğe dayalı ortamı değiştiğinde, o değişmez (Ebu Rebi, 236).

larının peşinden giden din adamlarının kontrolündeki bir Kilise ile karşı karşıya kalmıştır.

Üzerinde durulması gereken asıl nokta, Batı düşüncesinin mutlak tekâmül düşüncesini üstün tutmak için harcadığı aşırı gayretin temel nedenlerini bulmaktır (Kutub, 1991a, I: 91; Şengüler, 126). Bu düşünce, sürekli ilerlemeyi esas almaktadır ve sabiteleri yoktur.⁸ Hegel'in "Geçmişteki her medeniyet zayıf yönleri ve hataları sebebiyle son bulmuş ve iyi yönlerini sonraki medeniyete devretmiştir" şeklindeki düşüncesi de (Mevdudi, 19) Batı'nın ilerlemeye bakışını gayet güzel ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, yaşadığımız medeniyet geçmiş medeniyetlerin iyilerinin bir araya gelmiş halidir. Bu düşünce esas alındığında sözgelimi Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Muhamed (s)'in yaşadığı devirlerin değerini en fazla o döneme hasretmek de gündeme gelir ki, risaleti "eskilerin masalları" pozisyonuna indirgeyen bu yaklaşım kabul edilemez.

Amerika'da⁹ kaldığı dönemde Kutub'da, Amerika'nın Arap karşıtı ve İsrail yanlısı olduğu kanaati oluşmuştur (Wessels, 113). O dönemde birtakım insanlar Müslümanlara cephe alır, bazı Müslümanlar da iddialara cevap verme ve savunma pozisyonuna girerken, Kutub, Batı'nın içinde yaşadığı cahiliye düzenlerine, bâtıl yaşayışlarına hücum etmeyi ve bütün hayat sistemlerini yerden yere vurmaya yeğlemiştir (Sarmış, 378). *Fî Zilâli'l-Kur'an* adlı eserinde de kadın-erkek ölçüsüz bir şekilde bir arada olmayı, zinayı, içkiyi, faizi, ırkçılığı ve bol nimete kavuşup şımarmanın kötülüğüne Amerika'yı örnek göstererek işaret etmektedir.

Kutub'un eserlerinde Batı değerlendirmeleri, ağırlıklı olarak, Batı'nın bir ürünü olan ABD hakkındaki yorumlarında görünmektedir. Kutub'a göre Amerikalı, yaratılışı gereği savaştıdır ve mücadeleyi sever (Halidî, 143; Altun, 39). Vahşi bir hayatla boğuşarak hayatta kalmayı beceren insanların çocukları olan Amerikalılar, beşerî bilimlerin merkezinde doğmuş, sadece ona inanmıştır; çünkü o tek başına yeni kıtada doğayı bakir, zapt edilemez ve inatçı olarak bulmuştur (Halidî, 73). Ayrıca Hitler zihniyetinin mezaliminden daha korkunç "Beyaz Adam" düşüncesine (Kutub, 1981: 246; Halidî, 183) sahiptir. Zira onlar (İslâm dünyasındaki

⁸ Bu bağlamda tekâmül düşüncesinin biyolojik sahada ele alınış biçimine değinmeden geçmeyelim. Charles Darwin'e göre maymunlar evrim geçirerek, orangutanlara dönüşmüş oradan da insanlığın ilk mertebesine yükselmiş ve yamyamlar ile Zenciler meydana gelmiştir. Bazı türler bu düzeyde daha üst bir seviyeye gelmiş ve Kafkas tipi insan ortaya çıkmıştır (Afgani, 13).

⁹ Kutub'un, Amerika hakkında ne düşündüğünü belki de en net bir şekilde ortaya koyduğu çalışması (امريكا التي رايها) *Gördüğüm Amerika* adlı eseridir. Bu kitabın tek nüshası el yazması olarak Muhammed Kutub'a emanet edilmiş o da Mısır'daki kontrollerden çekinerek kitabı yakmıştır (Halidî, 126). Her ne kadar Kutub; ABD'deki olumsuzlukları vurgulasa da, Mısır yönetimini eleştirmek için ABD üzerinden ABD'nin az sayıda olumlu yönünü zikreder: "Edepsiz bir gazeteci, başkan Truman'ın kızı hakkında ileri-geri şeyler yazdığında, dünyanın yarısına hükmeden bir devletin başkanı olan bu adam sözü geçen gazeteye bir mektup yazmakla yetinir. CIA'i harekete geçirip gazeteciyi öldürterek bir kuytuya bıraktırmaz." (Kutub, 1995: 30).

gücünü artıran ve Müslümanların en büyük düşmanı olan) Beyaz Adamdan¹⁰ bahsederken yarı ilahtan, "Siyah Adam"dan –Mısırlılar ve tüm Araplar gibi- bahsederken de yarım insandan bahseder gibi bir tutum takınır. Kutub'un, Amerikalıları böyle tanımlarken bu devletin kurulmasındaki tarihi süreci dikkate aldığı açıktır. Amerika'ya göç eden Avrupalılar; tehlikeyi göze alabilen, macerayı seven, çatışmacı ve köle düzeninden yana olan kişilerden oluşmaktaydı. Bunların bir kısmı da yağmacıydı. İşte bu dedelerin torunları da onların genetik mirasçısıdır. Ne var ki, Ali Şeriatî'nin deyimleriyle tarih, toplum, tabiat ve benlik zincirlerinden din ve bilim sayesinde kurtulmak mümkündür. Kutub'un günümüz Amerika'sında yaşayanların atalarının özellikleri hakkında zikrettikleri, torunlarının kaderini tayin edecek ölçüde görülmemelidir. Ayrıca, Avrupa'daki mezhep savaşlarından kaçıp yeni bir hayata başlamak amaçlı Amerika'ya göç hareketlerini de göz ardı etmemek gerekir.

Amerikan ilkeliliğinin özellikle din, sanat cinsellik ve sporda görüldüğünü söyleyen Kutub'a göre, Amerikalılar sadece eğlence ve gösteriş için dine ilgi duymaktadırlar. Kutub söz konusu ilkelliğe delalet eden örnekleri şöyle sıralar: "Kiliseler yapmak, kilise cemiyetleri kurmak, kiliselerin faaliyet ve eğlencelerini ilân (biçimleri), bu faaliyetlerde kiliseler arası yarışlar, kiliselerdeki sapık programlar, genç delikanlıları kiliselere çekebilmek için güzel genç kızları kullanma, kiliselerde kız erkek karışık müzik ve dans eğlenceleri, kilise içinde çirkin ve kötü fiillerin işlenmesi için uygun ortamı hazırlama ve bütün bunlara din adamlarının rızası ve desteği. (Kutub, 1995: 99-100; Altun, 40; Hacıdervişoğlu, 12).¹¹ Doğrusu Kutub, en azından Baptistlere ve Metodistlere ait kiliselerin bir kısmının bu tür etkinliklerden uzak durduğunu zikretseydi, Kilise hakkında söyledikleri daha anlamlı görünebilirdi.

Kutub'un Amerika'daki sosyal hayata dair nakillerinde "genellemeci" olduğunu söyleyebiliriz. Bu tavır emperyalizmle ilişkili gördüğü oryantalistlerin ("Batı hegemonyasında oryantalizmin yeri" adlı bölümde örneklerini vereceğimiz) Doğu hakkındaki yorumlarına Batı üzerinden verilmiş bir cevap gibidir. Sözgelimi ona göre Amerikalı, cinsel yaşamında, cinselliğe bakışında, onu etüdünde, iki cins arasındaki sosyal, psikolojik ilişkilerde ilkelidir. Cinsel yaşamı uçsuz bucaksız ormanlarda yaşayan ilkel toplulukların hayatından farklı değildir. Dahası o konulardaki serbestliği, evlilik dışı ilişkileri ve başıboşluğu hayvanların hayatından ayırt edilemez. (Altun, 41). Yine Amerikalılar sporu ele alışlarında, ondan hoşlanmaları ve onu desteklemelerinde, kahramanlarını sevme ve yüceltmelerinde ilkeliliğin en alt düzeyindedirler. Sporcuların çoğu vahşi, sert ve hayvanî olmadık-

¹⁰ Kutub'un, "Beyaz adam" tabirine diğerlerinden daha katı ve geri bulduğu Ruslar da dahildir (Kutub, 1981: 302; Halidî, 183).

¹¹ Kutub, birtakım kiliselerin cemaati toparlayabilmek için müzik ve dans eğlenceleri düzenlediğini sıkça zikreder (Halidî, 90, 91, 148-149).

ça beğeni kazanamaz. Sporculardan akan kandan başkası onları etkilemez. Ancak adale gücüne güvenen sporcuyla ilgilenirler. Sakin oyunculara ise asla önem vermezler (Halidî, 99, 165, 142; Altun, 41). Amerikalının zevkindeki ilkelik hiçbir şeyde giyimindeki kadar sırtmaz. Giyimlerindeki o renk kargaşası, özellikle erkek giyimlerindeki kaba modeller, gömlelerde, kravatlarda filden öküze kadar hayvan şekilleri, çıplak kadın desenleri, ağaç şekilleri, erkeklerin sırtlarında, kollarında işlenmiş yeşil renkli dövme... Kiminin koluna yılan, kiminin göğsüne çıplak kadın, kiminin sırtına ağaç ve kiminin de orman resmi işlenmiş (Halidî, 165). Söz konusu durumları zikreden Kutub, “Bütün bunlar Amerika’da, medeni ülkede, yenedünyada” diyerek istihza eder ve Mısır köylerinde bayramlarda, düğünlerde giyilen renkli elbiseleri kınayanlara bir de bu medeni Amerika’yı görmelerini tavsiye eder.

Kutub, tüm bu olumsuzlukların yanında Amerikan toplumunun bazı faziletlerine de işaret eder. Ona göre Amerikalıların bir kısmı da; halkının refahı için çalışan, üretimi seven bu amaçla tabiatı, bilimi, endüstriyi en önemlisi de aklını kullanan insanlardır. Değer alanında bir üretimi olmasa da, ABD halkı, bilim ve iş dünyasında zirvedir. Yine, Amerikalıların bale ve opera gibi ince sanatlara ilgi duymaları sevindiricidir. Çünkü Kutub’a göre bu yönde sanat sevgisi olan bir toplumda, “bütün ayıplarına rağmen” kurtuluş ümidi söz konusudur.

Kutub’un Batı düşüncesine ve ülkelerine bakışına dair genel bir bilgi verdikten sonra Batı’nın onun gözünde ön plâna çıkan yönlerini ele alalım.

1. Batı’da din-dünya ayrımının tarihi süreci

Ortaçağın sona erip reform hareketlerinin filizlenmeye başladığı dönemde (15. yüzyıl) neşv ü nema bulan Rönesans (Yeniden doğuş), aynı zaman dilimi içinde tüm Avrupa’da etkisini göstermiştir. Bu hareketin mensupları dinî düşüncenin dayandığı felsefelere eleştiriler getirince, Kilise yönetimi yerleşik düzeni ıslah edeceğine zor kullanarak bu hareketi bastırmaya çalışmıştır. Bu hareketin de etkisiyle Avrupa’da 15. ve 17. yüzyıl boyunca Almanya’dan başlayarak bütün Avrupa’yı etkisi altına alan ve dinî bir içeriğe sahip olan Reform hareketi ortaya çıkmıştır. Bu süreç Hıristiyanlığın toplumdaki etkisini yitirmesine neden olmuştur. 1789 Fransız Devrimi’nden sonra da din ve devlet ayrı ayrı özerk iki kurum olarak şekillenmiş, laiklik yavaş yavaş devletin bütün kurumlarında ve toplumda kendini kabul ettirmiş (Dursun, 86), devlet yapılarına girmiş ve çağdaş toplumların siyasî-ıdarî örgütlenmelerinde varılması gerekli bir amaç haline gelmiş ve 19. yüzyıldan itibaren laik sistemler gelişme göstermiştir.

Süreç içinde modern düşünce ve medeniyet taraftarları, dini hurafe ile eşitlemiştir. Kilise iktidarının başarısızlığı sonucu ortaya çıkan yeni hayat tarzı dini kamusal alandan sürgün ederek kişisel alana hapsedmiştir. “Dinin sosyal hayata müdahale edemeyeceği inancı” yeni medeniyetin *sine qua non*’u (olmazsa olmazı) haline dönüşmüştür. Bu bakış açısı sanat ve bilim alanındaki gelişmelere rengini vermiş ve dinin sunduğu ne varsa kuşkuyla bakılır hale gelmiştir.

Yine “Güçlü olanın haklı olduğu” şeklindeki bakış açısı Avrupalılara hazır bir kılıf sunmuş ve onlar Amerika, Avustralya ve Afrika'daki yerlileri yok ederken veya köleleştirirken (Mevdudi, 21) şüphesiz bu mantıkla hareket etmişler ve bunu tabii bir hak olarak görmüşlerdir. Batı'daki din-dünya ayrımı noktasına nasıl geldiğine dair birtakım bilgiler verdikten sonra Kutub'un bu konuya yaklaşımına bakabiliriz.

Gerek inkârcı Yahudiler ve gerekse Hz. İsa'nın memleketinde hâkim olan putperest Romalılar tarafından ona tâbi olanlar üzerinden asırlar boyu tüyler ürpertici işkencelerin sürdürüldüğünü ifade eden Kutub, bunun havarileri uzun süre saklanmak ve davetlerini başka yerlere gizlice taşımak zorunda bıraktığını söyler (Kutub, 1998a: 30). Gerçekten de bu baskı ve zulüm onların İncil'i aslına uygun bir şekilde nakletmelerine engel olmuş ve İncil, Hz. İsa'dan yaklaşık yarım asır sonra kayda geçirilebilmiştir. Bu zorlu süreç İncil'in hangi dilde yazıldığını bile tartışmalı hale getirmiştir.

Hıristiyanlığı, Roma putperestliği ve Yunan felsefî düşüncelerini de karıştırmak suretiyle Avrupa'da yayma görevini, İsa'yı şahsen görmemiş olan ve Roma putperestliğinden bu dine geçmiş olan Pavlus üstlenmiştir. İlk baskı dönemine ek olarak Pavlus'un dini anlama tarzı Avrupa'da ilk günlerinden itibaren Hıristiyanlık için ikinci bir felâket olmuştur (Kutub, 1998a: 30). Bu öyle bir felakettir ki, etkisi sadece Hıristiyanlıkla sınırlı kalmamış, tüm dünyada dinin hayatın dışına itilmesi eğilimini körüklemiştir.

Kutub, Hasan en-Nedvî'nin *Müslümanların Çöküşüyle Dünya Neler Kaybetti* adlı eserinden nakille dinin hayatın dışına itilmesi hakkında şöyle der: “Şurası kesindir ki, Avrupa'daki din adamlarının en büyük hatası, kendilerine ve temsil ettikleri dine karşı işledikleri en büyük cinayet; kutsal kitaplarına beşerî bilgileri, tarih, coğrafya ve tabii bilimler sahasında ilmin o devirde elde ettiği son bilgileri sokmuş olmalarıdır. Bunlar, o dönemde hiç kimsenin şüphe etmediği sabit hakikatlerdi. Fakat şurası unutulmamalıdır ki, bu bilgiler insanoğlunun ulaşabileceği en üst bilgiler değildir (Kutub, 1998a: 43). Çünkü beşerî bilimler donukluğu kabul etmez. Sabiteleri olan dini beşerî bilgiler üzerine tesis etmek sonuçsuz bir uğraştır. Bu çaba, iyi niyetle ortaya konmuş olsa da sonuçları itibarıyla dinin altını oyan bir yaklaşım biçimidir. Belki de bu yaklaşımın İslâm dünyasındaki izdüşümü Kur'an ayetleriyle çağdaş bilimin verilerini uzlaştırma eğilimi olarak görülecek “bilimsel tefsir”dir.¹²

¹² Bu tarz tefsire örnek olarak Râzî'nin Bakara, 2: 22 ayetinde geçen “Biz size yeryüzünü döşek kıldık.” ifadesini yorumlama şeklini zikretmek yerinde olacaktır. Râzî: “Yeryüzü döşek olarak vasıflandırılıyorsa bu, onun hareketsiz olduğuna işaret eder. Doğrusal olarak hareket ediyor olsa, dünya daha ağır olduğu için insan ona yetişemez, aradaki mesafe açılır. Dairesel hareket etse, sözcüğü doğuya doğru dönse, batıya doğru gitmek isteyen kimse bir türlü gidemez. Olduğu yerde sayar. Demek ki dünya hareketsizdir.” demektedir (Râzî, I: 336).

İslâm'ın geçmiş dönemlerinde hiçbir bilim adamı ya da aydın, varsayımları ya da keşifleri nedeniyle işkence görmemiştir (Serdar, 32). Tersine, Avrupalı bilimciler din kitaplarına karşı kesin tavır alıp yaptıkları ilmî keşif ve buluşları açıkça ilân edince kilise içinde kıyamet kopmuş, Avrupa'nın idari dizginlerini ellerinde bulunduran din adamları derhal harekete geçip ilim adamlarını kâfirlikle itham etmişlerdir (Kutub, 1998a: 44-45). Hakikaten Ortaçağ Avrupa'sında 13. yüzyılda Papalık kurumunun emri üzere başlayan engizisyon uygulaması, yine aynı kurum tarafından 15. yüzyıl İspanyası ve 16. yüzyıl Roma'sında da sürdürülmüş; her yerde mürted avına çıkmıştır. "Evrenin sonsuzluğu"nu savunan Giordano Bruno'nun (1548-1600) Roma'da yakılması ve Kopernik sistemini savunduğu için Galileo Galilei'nin hapse atılması ve orada ölmesi (1564-1642) buna dair iki örnektir. Bu mahkemelerin cezalandırdığı insanların sayısı yüz binlerle, canlı canlı yakılanlarıki de on binlerle ifade edilmektedir. Kutub'un Batı'da düşünce adamlarına reva görülenlere dair aktarımları Batı'daki din karşıtlığının temellerini sunma amaçlıdır. Bu öyle bir süreçtir ki, etkisi Hıristiyanlarla sınırlı kalmamış, tüm dünyayı tesiri altına almış, insanlar kendilerini din ile ilimden birini tercih etmek zorunda hissetmişlerdir.

Avrupa'da dini düşünceye karşı tavır, Hıristiyanlığa insan düşüncesinin katılmasından, İncil'in yanlış yorumlanması ve ona çeşitli eklemelerin yapılmasından ileri gelmektedir. Dikkat edecek olursak Avrupa'da din ve din düşüncesine karşı olarak çıkan akımların kaynağının insanların çıkarlarına uygun olarak kurguladıkları din olduğunu görürüz. Akılcı idealizmden tutun da deneyci pozitivismze kadar, ondan da diyalektik materyalizme kadar bütün felsefi akımlar bu sapıklıktan doğmuştur. İşte bu noktayı iyice kavradığımız zaman bugün insanlığı çepeçevre kuşatan bu sıkıntıların, aslında ilâhî düşünce kaynağına insan düşüncesinin bulaştırılmış olmasından kaynaklandığını görürüz (Kutub, 1991a, I: 66). Kutub'un böyle düşünmesinde Ortaçağ boyunca Kilisenin zulümlerinden kaçanların dine karşı tavırlarının ve söylemlerinin dolaylı olarak da olsa, 18. ve 19. yüzyıla gelindiğinde Batılı entelektüellerin bakış açılarını şekillendirmesi ve onları "Allah'ı inkâr" düşüncesine yöneltmesi etkili olmuştur. Dinden uzak durmayı yeğleyen entelektüellerden idealist olanları, bu amaçları uğruna Allah'ın bütün özelliklerini ve sıfatlarını akla yakıştırırken; materyalist olanları ise doğaya uydurmayı tercih etmişlerdir.

Reform yanlısı Batılı entelektüellere dinden bahsedildiği zaman hemen akıllarına; ilim ve hakikat uğrunda akıtılan kanlar, papazların katı ve sert davranışlarıyla, onların asılsız düşünceleri uğruna kurban edilen suçsuz insanlar geliyordu (Kutub, 1998a: 46). Kutub, Kiliseye eleştiri getiren bu kimselerle empati yapsa da onlara tamamen hak verme yoluna gitmez; çünkü onlar din ile Kilise adamlarının tavrını özdeşleştirmeden ele alabilecek idrak gücüne sahip kimseler değildir.

Avrupa'nın üzerine yürüdüğü din daha ilk adımda prensipleri birbirine karıştırılmış, sonra ilahilik özelliği, semavilik değeri ve esasları bozulmuş olan bir dindir (Kutub, 1998a: 47) ve Avrupa'da yaşanan süreç, gerçek bir dinin hakikatini ilgilendirmeyen, sırf Avrupa'ya mahsus belirli bir dinî anlayış şekliyle ilgili, Avrupa tarihinin özel bir kesimine ait kargaşalıklardan oluşur (Kutub, 1998a: 47). Ne var ki, Batı'da yaşanan bu problemler Batı'nın dünyadaki nüfuzu dikkate alındığında büyük coğrafyalarda etkili olmuştur.

Kutub, bu kargaşadan kurtuluşun reçetesini Batı'da görmez. Çünkü Avrupa'da insanlara hâkim olan peşin hükümlülük ve saplantılar tedavide rol almalarını engelleyici niteliktedir. Çünkü laiklik Batılı insanın ruhunda bir boşluğa neden olmuştur ve buna teknoloji de icatlar da çözüm olmayacaktır. Aksine insanlar Avrupa'da teknolojik aletlere sahip olma adına çocuklarını satmaya kadar varan sapkınlıklara duçar olmuşlardır. Bu faydasız din ve dünya ayrımı konusunda ülkeler ister Batı isterse Doğu Blok'una dahil olsun, fark eden bir şey yoktur.

Din ve dünya ayrımı şeklindeki uğursuz ayırım, hayatın dar ve pasif veya negatif bir sahasının yüce Allah'a; aktif, pratik ve gerçek sahalılarının da Allah'ın hükümlerine başvurulmadan kanunlarını, prensiplerini, nizamlarını, sistem, hukuk ve teşkilatlarını kendi zevklerine göre yapan diğer çeşitli rablere teslim edilmesiyle sonuçlanmıştır. Halbuki, dini vicdanî kanaatlere, ahlâkî açıdan temizlenmeye, dinî merasimlere veya hayatın kişisel hukuk denilen dar bir sahasına sıkıştırmak Kutub'a göre ilâhî nizamın tabiatına aykırı düşer (Kutub, 1998a: 27). Zaten bu insanların ruhen azap içinde olması, içine düştükleri çaresizlik, bu uğursuz ayırımın doğal bir sonucudur. Batı'da Hıristiyanlığın toplumsal hayattan uzaklaşması, kilise duvarları arasından çıkamaması Kutub'u haklı çıkarmaktadır. Batı insanı, dinine olan inancını ve ibadetleri yapma alışkanlığını kaybetmiş ve din ile dinî uygulamayı birbirinden ayrı düşünmeye başlamıştır.¹⁵

2. Batı'da ahlâk

Eski Yunan, Roma ve İran (Pers) uygarlığının yıkılmasında kadın-erkek ilişkileri alanındaki anarşinin birinci derecede rol oynayan bir faktör olduğunu söyleyen Kutub'a göre, aynı sorun Batı uygarlığını da sarsmaya başlamıştır (Kutub, 1991b, II: 428). Onun bu gözlemi Batı'da kadının iş hayatına katılmasına dayanmaktadır. Ne var ki yazarımız, bu katılımı iffet ve şeref meselesiyle ilintilendirmektedir. Birtakım mesleklerde kadının bir meta olarak görülmesi, sırf bakan olduğu için terfi etmesi söz konusu olsa da bunu tüm mesleklere şamil kılmak pek tutarlı değildir. Ancak kadınların çalışmasının, talep fazlası iş gücünü

¹⁵ Kutub'un Batı'da dinin durumuna dair aktardığı "din ile dine uygun hareket etmenin ayrı düşünülmesi", İslâm düşüncesi tarihindeki "amelin imanın cüzü olup olmadığı" tartışmasını çağrıştırmaktadır. Bu konuda yapılmış değerli bir araştırma için bkz. Sülün, Murat, *İman-Amel İlişkisi*, Ekin Yay., İst. 2000.

ortaya çıkardığı ve bu durumun patronlar tarafından suistimal edildiği de göz ardı edilmemelidir.

Modern cahiliye toplumlarında “ahlâk” kavramı bir dejenerasyona uğramıştır ve bu toplumlarda gayr-ı meşru hatta anormal cinsel ilişkiler, ahlâkî yozlaşma ve rezillik olarak değerlendirilmez. Çünkü onların gözünde ahlâk kavramı, neredeyse “devlet menfaati” sınırları aşılinca, sırf ekonomik ve siyasî ilişkilere söz konusu olduğunda gündeme gelir (Kutub, 1997: 135). Kutub’un iddiasını destekleyecek bir olay, 1963’te Christine Keeler ile İngiliz bakanlarından Lord Profumo arasında geçen rezalet sırasında yaşanmıştır. Bu hadise, İngiliz toplumunun örfünde, gayr-ı meşru bir ilişki olması açısından değil, kadının aynı zamanda Rus deniz subayı askerî ataşesi ile dost olması zaviyesinden ele alınmıştır. Bir bakanın bu genç film yıldızı ile ilişki kurması devletin sırları açısından tehlikeli olarak nitelendirilmiş ve olay bir skandal olarak görülmüştür (Sarmış, 145). Amerikan senatosunda ortaya çıkan buna benzer rezaletler, Rusya’ya kaçan İngiliz ve Amerikalı casuslarla, görevlilerin çirkin ilişkileri sırf devlet sırlarını tehlikeye attıkları için çirkin sayılmıştır. Kutub, bu tezlerinde haklıdır. Çünkü zina kadar homoseksüellik, lezbiyenlik de Batı toplumlarında ahlâkî bir sapma değil cinsel bir “tercih” olarak görülebilmekte ve sesi gür çıkan liberaller tarafından bu sapıklıkların saygı görmesi beklenmektedir. Ancak bu eğilimin Batı’da var olmasından yola çıkarak, tüm Batılıların bu konuda aynı düşündüğü şeklinde bir yargıya da varılmamalıdır.

Günümüz cahiliye toplumlarının yazarları, gazetecileri, romancıları, film yapımcıları açıkça genç kızlara ve evli kadınlara seslenmektedirler: “Serbest olarak yapılan evlilik dışı cinsel ilişkiler, ahlâkî rezalet, ahlâk suçu değildir.” Ahlâkî rezalet, genç delikanlının kız arkadaşını aldatması, yani taraflardan birinin ötekine samimî bir sevgi beslememesidir. Onlara göre ahlâkî rezalet, bir kadının kocasına karşı şehvi arzusu yatıştığı halde iffetini koruyup kocasına bağlanmasıdır. Fazilet ise, böyle bir kadının kendi vücudunu emaneten verebileceği bir erkek arkadaş aramasıdır. Nice hikâye ve romanın temel konusunu bu gibi rezaletler teşkil etmektedir. Yüzlerce gazete haberi, resim, karikatür, mizah ve güldürü yazıları bütünüyle okuyucularına bu duyguları vermek için telkinlerde bulunmaktadır (Kutub, 1997: 136). Büyük medya, neredeyse tüm dünyada bir avuç kapitalistin kontrolünde toplum mühendisliğine soyunmaktadır. Ancak halkın bu gayr-ı ahlâkî tavırlara engel olmaya çalışmaması “manevî-aslî iştirak” görülecekse, aynı suç zorba rejimlerin yönetiminde yaşayan Müslüman halklar için de söz konusudur.

3. Batı hegemonyasında oryantlizmin yeri

Avrupa ve Atlantik güçlerinin Doğu’nun kültür ve medeniyetlerini konu alan çalışmaları, adeta onların Doğu üzerinde kuvvet denemeleri gibidir. İşte bu türden ilmi çabaların oryantlizm olduğunu söyleyebiliriz (Said, 9). Oryantalizm aynı zamanda sömürgeci siyasete, askerî yayılmaya lojistik destek sağlayan (Bulaç, 20) ideolojik bir mücadele aracıdır (Bin Nebi, 175-176). Doğu hakkında eserle-

ri olan ve kendisini Doğu'nun dışında düşünen herkes oryantalisttir. Aslında oryantalist "kendinin farkında olmayı bile beceremeyen Doğulu'ya" babacan tavrıyla yardımcı olmaktadır!¹⁴ Gerçekte ise Batı'nın üstünlüğünü devam ettirme ve Doğu'ya hükmetme çabasıdır. Bu amaçla oryantalist literatürü oluşturmak için ciddi bütçeler hazırlanmıştır.

Kutub, İslâm'ı aşağılamının Batı düşüncesinin bir parçası haline geldiğini düşünür. Modern dönemde misyonerlerden oluşan ilk oryantalistler, İslâm topraklarında faaliyet göstermişlerdir. Bu kimseler İslâm öğretileri ve tarihi üzerinden "çirkinleştirilmiş bir tablo" çizerek Avrupalıların "putperestlere" (Müslümanlara) karşı tavırlarını yönlendirmeyi hedeflemişlerdir. Kutub bu değerlendirmeyi yaparken, Avrupa'daki sekülerleşme sürecini de hesaba katmakta ve oryantalizmin üzerindeki misyonerlik etkisinin zayıfladığını ifade etmektedir. Ne var ki, bu etkinin oluşturduğu tablo sonraki dönemde İslâm üzerine çalışan oryantalistlerin bilinçaltında varlığını sürdürmektedir. Bu bakımdan oryantalistlerin İslâm'a yönelik saldırgan tutumları aldıkları mirasın bir özelliği olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu mirastan geriye kalanlar, aslında Haçlı savaşlarının günümüz Avrupalıların zihinlerinde bıraktıkları tortulardır.

Bu türden tortuları, 1882-1907 yılları arasında Mısır'ın tek hâkimi olan İngiliz Lord Cromer'in sözlerinde görmek mümkündür. O, Doğuluları ve Arapları "Enerji ve inisiyatif" yoksunu "saf" kişiler olarak tasvir etmekte, onları "sadakate yaltaklanmaya hazır", entrika ve kurnazlığa yetenekli, hayvanlara karşı acımasız insanlar olarak göstermektedir (Said, 62). Ona göre, Doğulu doğru dürüst yolda yürümeyi bile bilmez. Avrupalı zekâsı ise öyle değildir. Doğulular gibi dağınık kafalı olmadığı için yolların ve kaldırımların yürümek için yapıldığını derhal fark eder. Doğulular çok yalan söylerler. Durağan ve şüphecidirler. Anglo-Saksonlar ise doğru ve asil insanlardır. Doğulular; düşüncesiz, alçak ve çocuksu tavırlara sahiptir. Cromer'in bakış açısında Doğulu, yargılanan, gözlemlenen ve tanımlanan bir varlıktır. Özne olmak Batı'ya has bir özelliktir. Çünkü o, Doğu'nun aksine daima etkileyendir ve belirleyendir.

Emperyalistler, kitleleri sömürmek, idare etmek, kitlelerin karşı koyma güçlerini yok etmek için çiğnedikleri halkların şuurlarını bozacak bir programa sahiptirler. Hıristiyanlık âleminin ürettiği oryantalizm bu programın ifadesidir (Kutub, 1995: 147). Bu ilim ile uğraşanlar bilimsel ve rasyonel bir biçimde emperyalizme imkân oluşturma amacıyla çeşitli araştırma sahaları oluşturmuştur. Kutub'a göre oryantalistler yaptıkları çalışmalarda Batı'nın heybetini, buna karşılık Doğu'nun zayıflığını ve içinde bulunduğu vahim durumu ön plâna çıkarmışlardır. Amaçları zıtlıkları kurgulayarak dünyayı kompartımanlara ayırmak ve bu sayede

¹⁴ Doğulu tabirinin sömürmek amacıyla Batılılar tarafından üretildiği söylene de Celal Al-i Ahmed, Batılı tabirinin daha önce üretildiğini ileri sürer ve örnek olarak İbnu Batuta'yı verir. Ne var ki, Batuta'nın bu tabiri "coğrafi" anlamda kullanmadığını yeterince delillendirmez (Al-i Ahmed, 42).

Batılı sömürgeciliğe olanak sağlamak ve muhtelif bölgelerde savaş kıvılcımları çıkarmaktır. Şüphesiz, bu çabalarının önünde İslâm'ın ilâhî hükümlere karşıt bir şekilde oluşturulmuş yönetimlere tâbi olmayı yasaklayan özelliği, emperyalistler için önemli bir engeldir. Sömürgeciler çıkarları uğruna İslâm'a karşı bir savaş verirken işte oryantalizm de tam bu noktada görev üstlenmektedir.

4. Bilimsellik ve Batı

Batı uygarlığı elbette ki Allah'ın varlığını inkâr etmez fakat yalnızca deneysel bilimlerin sınırları içinde kalan düşüncelere önem verir (Kutub, 2006: 332). Sözelimi Amerika'da insan; bilimin beşiğinde doğmuş, sadece ona, hatta onun özel bir çeşidi olan deneyci bilime –Bu ilmin insani değerler sahasında, psikoloji ve duyu dünyasında işi yoktur.– (Halidî, 138) inanmıştır. Çünkü oraya giden Batılılar, yeni kıtada birçok zorluklarla karşılaşmış ve orada tabiatla kıyasıya bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda en güçlü yardımcısı deneyci bilim olmuştur. Bunun sonucu olarak da Batılılar'da bilgi sınırlarına dahil edilemeyen Allah'ı, hayattan uzaklaştırma eğilimi kendini göstermektedir. Kutub'un tasvir ettiği Batı, bilimsel bilgi alanına girmeyen "gaybilik" kavramını saf dışı bırakmaya çalışmaktadır. Modern Batı insanı için söylenebilir bu ifadeler Katoliliğiyle, Protestanıyla dindar Hıristiyanları kapsamaktan uzaktır.

İslâm, Amerika'dan farklı olarak Avrupa'da daha geniş bir alanda etkisini göstermiştir. Bugüne kadar hâlâ etkisinde kaldıkları İngiltere'nin insan haklarına dair yapılan Magna Carta ilânında (Kutub, 1998b: 81), Rönesans'ta, Endülüs üniversitelerinden Avrupa'ya geçen (ama İngiliz Roger Bacon¹⁵ (1220-1292) ve Francis Bacon'un (1561-1626) sistemi olarak bilinen) "deney sistemi"nde, Martin Luther (1483-1546) ve Calvin'in (1509-1564) gerçekleştirdiği dinî ıslahat hareketinde (Reformlar), Avrupa'daki derebeylik sisteminin son bulmasında, eşitlik hareketinde, Fransız Devrimi'nde, evet, bunların hepsinde İslâm'ın rolü yadsınmaz. Kutub'un belirttiği, Batı'da köşe taşı sayılabilecek gelişmeler üzerinde İslâm medeniyetinin etkisi inkâr edilemez.

Yine "sanayi uygarlığı" da insafli Batılıların da itiraf ettiği gibi Doğu ve Endülüs üniversitelerinden Batı'ya geçmiş olan deneysel bilim yönteminin ürünüdür (Kutub, 1991a, II: 43; Kutub, 1968: 34; Kutub, 2006: 344). Deneyi sahiplenirken Batı'nın laik oluşuna ve sömürgeciliğine itiraz eden Kutub'un bu seçmeciliğinin Kur'an'daki temelleri şu ayet olabilir: "*Onlar ayakta, otururken ve yanları üzeri-*

¹⁵ İslâm düşünürlerinin ve özellikle İbnu Sina'nın üzerinde büyük etki bıraktığı R. Bacon'a (Begoviç, 295), ya da Francis Bacon'a deney metodunu ilk kullanma payesini vermek doğru değildir. Çünkü Roger Bacon sadece Müslümanların sahip olduğu bu metodu Hıristiyan Avrupa'ya taşıyan elçilerden biriydi. O sürekli olarak çağdaşlarına Arap dilini ve felsefesini öğrenmelerini çünkü onun gerçek bilgiye giden tek yol olduğunu vurguluyordu. Günümüz insanının deney metodunu kimlere borçlu olduğu konusunda yapılan tartışmalar Avrupa medeniyetinin dayandığı temellere yönelik korkunç bir yanıltma hamlesidir. Arap metodu Bacon'un asrında, geniş bir alana yayılmış, Avrupa'nın dört bir yanında herkes büyük bir hırsıyla onu öğrenme gayretine girmiştir (Kutub, 1998b: 86).

ne yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler ve 'Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi ateşin azabından koru.' derler (Âlu İmrân, 3: 191)."

18. yüzyıl, Avrupa felsefesi tarihinde Aydınlik Çağ olarak nitelendirilir. Bu çağın diğer yüzyıllardan ve kendisinden sonra gelenlerden ayrı bir yönü vardır. Bu devrin düşünce yapısı şöyledir:

1. Aklın değeri artmıştır. İnsanın değerini kendi eline alması konusunda bir birliğe varılmıştır. Akıl dışı her türlü fikri kölelik yıkılmış ve insanın geleceğini belirlemesi konusunda her türlü metot ve proje hazırlanmıştır.

2. Devletin, toplumun, ekonomik hayatın, kanunların ve sağlam temellere dayalı eğitim kurallarının oluşmasında aklın önemi artmıştır.

3. Toplumun çıkarlarında birleşmek ve insanlık kardeşliğinde devamlı değişen bu "akıl kültürü" temeline dayalı bir kurum oluşturma gerekliliği belirginleşmiştir (Kutub, 1991a, I: 69).

Birtakım özelliklerini belirttiğimiz düşünce yapısı aklın özelde Hıristiyanlık âlemine, genelde de bütün hayatî yönelişlere, ülkelerin siyasetlerine, kanunlara, dinlere ve insanlığa hâkimiyetini ima etmektedir. 19. yüzyıl Avrupa'sında ise ön plâna çıkan, ilahiyat ve metafizik içermeyen, sadece fizikî ya da maddî dünyanın gerçeklerine dayanan pozitivistlerin özgün bir nitelik kazanmasıdır. Bilim adına hareket eden pozitivistlerin amacı, kiliseye karşı koymak veya kilisenin savunduğu bilgilere karşı gelmekti. Bu akımın üyeleri bilim denilince de metafizik hislere ve rasyonalist idealizme karşı çıkmayı ima ediyorlardı. Bu ekol Kilisenin din anlayışına karşı çıkarken Hıristiyanlık'ta olduğu gibi ibadeti, din adamları ve kutsal kurumları olan "Büyük İnsanlık" adında yeni bir din ikame ediyordu. Onlara göre, doğaötesi olan din gerçek dışıydı ve amacı gerçekleri saptırmaktı. Dolayısıyla doğa dışı özelliklere dayanan din duygusu bir yanılgıdan ibaretti.

Batı dünyasının dine ve dinî metotlara olan karşıtlığı salt felsefî ve ideolojik değil, onun düşünce yapısının karakterinden ve bilgi metodundan da kaynaklanmaktadır (Kutub, 1991a, I: 18). Bu nedenle, İslâmî araştırmalarda Batı düşüncesinin metotlarına güvenmemek, hatta pozitif bilimlere etüt ederken de dikkatli olmak gerekir. Şartlar gereği Kutub, Müslümanların Batılı kaynaklardan pozitif bilimlere alırken, bu bilimlerin felsefî yorumlarla ilişkisinin olup olmadığını göz önünde bulundurmaları gerektiği uyarısında bulunur; çünkü ne kadar az olursa olsun, bu yorumlar İslâm pınarını zehirlemeyi amaçlamaktadır. Sözelimi felsefe, tarih, psikoloji, ahlâk, mukayeseli dinler tarihi çalışmaları, istatistikî veriler ve bunlardan elde edilen sonuçlar ve yorumlar cahiliye inanç ve düşüncesinin doğrudan etkisindedir. Kutub'un böyle düşünmesinde, onların açık veya gizli olarak metodolojik ilkelerinde, genelde dinî düşünceye özelde de İslâm düşüncesine düşmanlık beslemeleri etkili olmuştur.

5. Kapitalist ve faizci düzen

Kapitalizm, başlangıçta Avrupa'da kitleleri ezen derebeylik düzeninin pençesinden halkı kurtarmak iddiasıyla ortaya çıkmıştır; ama insanın üstün değerle-

rini çiğnemiş, ahlâkını ve vicdanını bozmuş, adaleti ayakta tutan her şeyi alt üst etmiş, devletle halk arasındaki zaruri dayanışmayı ortadan kaldırmış, sıkıntıyı alabildiğine yaymış ve huzuru silip süpürmüştür. Dolayısıyla bu sistemin de insana ve dinin ruhuna uygun olduğu söylenemez (Kutub, 1995: 10). Kutub bu makul eleştirilerinin yanında, kapitalizmi kurtarıcı bir ekonomi önermediği ve insani ilerleme adına ortaya bir şey koyamadığı, ekonomik gelişmeyi de baltaladığı, halkın çalışma ve başarıma gücünü felce uğrattığı şeklinde de tenkit eder; ancak kabul etmek gerekir ki, günümüzde daha güçlü bir ekonomik yapı da mevcut değildir. Belki de onun kapitalist düzenin başarısızlığından dem vurmasının sebebinin milli gelirin belli ellerde kalması; fakat topluma yayılmamasında aramalıyız. Yoksa onun döneminde (başka açılardan Kutub'un eleştirilerinden nasibini almış) Doğu Blok'u olarak adlandırılan ülkeler bu eleştirilere daha fazla layıktır.

Batı uygarlığı, aşırı ihtikârcı, faizci, kapitalist sistemi temsil eden sıkı ferdiyetçilik programı üzerine kurulmuştur (Kutub, 1998a: 74). Herkes bilmelidir ki, uluslararası kapitalizmin Doğulu ve Batılı unsurları arasında, emperyalizmle yerli kapitalizm arasında mazlum halklar aleyhine bir anlaşma söz konusudur. Emperyalizm kapitalist tabakanın çabalarıyla, onlara gerçek yüzünü asla göstermez. Kutub'un yaşadığı dönemde nasılsa aynı şekilde günümüzde de küresel anlamda iktidar, bir zümrenin tekelindedir. Bu zümrenin yaptığı şey dünya çapında insanları, toplumları ya da devletleri borçlandırmak ve hiç emek harcamadan büyük vurgunlar yapmaktır. Bu zulüm sisteminin belki de en önemli özelliği faizsiz bir ekonomik düzeni dışlamasıdır. Ama İslâm bu düzenin taşkınlıklarıyla mücadele edecektir ve bu anlamda komünizm ile de amaç birliğine sahiptir.

Kapitalist düzenin vazgeçemediği faiz, İslâm'ın savaş açtığı bir kötülüktür ve bu harbin kılıç ve top savaşından çok başka olduğu açıktır. Örneğin bugün faizi ekonomik ve sosyal düzenin temeli kılan her toplum bu harple karşı karşıyadır (Kutub, ts.: 38). Bu harbin günümüzdeki sonuçlarına dikkatlerimizi çeken Kutub, Batılı toplumlardaki kalp ve sinir hastalıklarını, bereketin ve mutluluğun azalışını faize bağlar. Bu günah nedeniyle toplumlarda önce haksızlıklar, desise, korku ve endişe hâkim olmakta ardından da ülkeler birbirleriyle savaşa tutuşmaktadır. Bu dehşet verici savaşlar, faiz düzeninin birer sonucudur. Bu harbi körükleyenlerse uluslararası sermayeyi tekelinde bulunduran tröstlerdir. Onların ağlarına düşen şirket, toplum ve devletler kendilerini çoğu zaman kurtaramamaktadır.

Kutub, toplumların şehvet bataklığına sürüklenmesinin nedeni olarak da faiz düzenini gösterir. Faizciler, bütün insanlığın maslahatını çiğneyerek, dünya sermayesini ellerinde tutan faizci tröstlerin çıkarlarını korumak için; "Periyodik Ekonomik Kriz"ler çıkarıp tüm ekonomik sektörlerdeki üretimi yozlaştırmak suretiyle dünyanın iktisadi cereyanını da tahakkümleri altına alırlar. Bu kimseler; bankaları aracılığıyla meydan getirdikleri korkunç nüfuzla içte ve dışta devletlerin siyasetlerine müdahale etmekte, basın, bilim adamları ve sanatsal etkinlikler aracılığıyla kamuoyu oluşturarak insanları sömürmekte, insanları faiz düzeninin

hükümranlılığı altında ezmekte ve ekonominin olmazsa olmazı olarak faizi takdim etmektedirler. Yine bu kimseler Batı'nın kalkınmasının faize bağlı bulunduğunu, buna karşı çıkanların tezlerinin soyut ahlâkî ve ütöpik teorilere dayandığını, halbuki dünya ekonomisinin faiz düzenine muhtaç olduğunu ileri sürmektedirler.

Kutub, Kur'an ayetlerine uygun olarak faizin, iktisadi hayatın ihtiyaçlarından olmadığını ve faize bulaşarak İslâm'dan uzaklaşan insanlığın yolunu da şaşırıldığını ifade eder (Kutub, ts.: 10). Zira faizciler gibi "Faizsiz bir ekonomi düşünülemez" demek doğru değildir. Faizsiz çalışabilen devasa kurumların varlığı bu iddiayı geçersiz kılmaktadır. Durum, umutsuz değildir. Yeter ki Müslümanlar kendilerini uluslararası faiz tröstlerinin elinden kurtarmaya niyetlensinler, peşinden ilâhî yardım gelecektir. Ne yazık ki, faizin zorunlu olduğu şeklindeki aldatıcı düşüncenin yeryüzünün doğusunu da, batısını da etkilediği bir gerçektir. Ayrıca, günümüz yaşamının büyük oranda bu faiz kurumlarınca düzenlenmesi ve başka temeller üzerine kurulu bir düşüncenin uygulanmasının zorluğu, "faizin kaçınılmazlığı" propagandalarının gücünü artırmaktadır. Kutub'a göre bu zorluğun kaynağı imanın yokluğu, düşünmenin zayıflığı, faizcilerin dünya hükümetleri içindeki etkisi ve etkili kitle iletişim araçlarıyla oluşturdıkları kuruntulardır.

20. yüzyılın bazı akılsızları nesie¹⁶ faizinin dışındakileri mubah kılmaktadır. Halbuki faizin her türlü haramdır. Cahiliyede bilinen şekliyle, modern şekli arasında hiçbir fark yoktur (Kutub, ts.: 24). Faizin yasaklanmadığı ortamlarda faizci kimseler sanayi kesimini ve tüccarları, borçlandırmakta, böylece ekonominin yönünü tayin etmektedir. Bu kimseler en üst düzeyde kâr elde etmek için kitlelerin ezilmesine, insanların fakirleşmesine ve ruhi bunalıma girmesine göz yummaktadır. Yeryüzündeki mülkiyetin büyük çoğunluğuna sahip olan birkaç bin kişinin savaşlar çıkarıp, ülkeler bölüşecek kadar güce sahip oluşu ve insan hayatını değil, ekonomik büyümeyi esas almayı sürdürmeleri Kutub'un yaklaşımını, ne yazık ki, haklı çıkarmaktadır.

6. Batı'nın ürettiği teknoloji

Kutub, ABD'nin uygarlığa hiçbir katkısı olmadığı kanaatini taşımaz. Ancak katkısını üretim, proje, zekâ ve emekle sınırlı görür ve bu katkının zevk ve hissi kapsamadığı kanaatini izhar eder (Halidî, 166-167). Bugün insanlığı kuşatan bu makine medeniyetinin, ona kolaylıklar sağladığı -her ne kadar bu kolaylıklar bazen onun beden sağlığına zarar veriyorsa da- inkâr edilemez (Kutub, 1998a: 86). Ne var ki, Batı medeniyeti çöküş sürecine girmiştir ve bu sürece neden olan unsur, maddî ilimlerin Batı insanını onlara ait olmayan ülkelere sürüklemesi ve bu medeniyetin etkisiyle bireylerin ahlâktan yoksun hale gelmesidir (Kutub, 1998a: 63). Uygar milletlerin akıllarına üç asırdan beri hükmeden bu durumdan bir çıkış yolu bulmaları kolay olmayacaktır. Kutub, Alexis Carrel gibi çözümü ilmî mede-

¹⁶ Vade nedeniyle meydana gelen artış. Sözgelimi, bin YTL'nin, üç ay sonra teslim alınacak iki bin YTL ile değişimi halinde, bu çeşit faiz söz konusu olur.

niyetin, gelişme asrından beri yürüdüğü yolundan vazgeçmesinde görür. Böylece maddenin hâkimiyeti sona erecek, aklî ve fizyolojik faaliyetler eşit olacak, ahlâkî görevlerin ve dini kuralların öğrenilmesi, matematik, fizik ve kimya kurallarının öğrenilmesi gibi zorunlu olacaktır.

Beşeri ilimlerin, diğer ilimlere nispeten geri kalmış olması -Carrel'in söylediği gibi- kendiliğinden değil, bu medeniyetin daha kuruluşu esnasında insanı değerli sayan ve onu yeryüzünde Allah'ın halifesi¹⁷ olarak gören itikadî düşüncelerden ayrılarak bu medeniyetin üzerinde kurulduğu bozuk tasavvurun tabii sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Kutub, 1998a: 67). Kutub, bu noktada Carrel'a hak verirken insanın halifelliğini Allah'a değil de yeryüzüne atfetmenin daha doğru olacağını ifade etseydi daha isabetli olurdu. Ne var ki, zalim iktidarları meşrulaştırmaya müsait "Allah'ın halifesi" ifadesi tabirini Pakistanlı âlim Ebu'l A'lâ Mevdûdî, gibi o da tefsiri *Fî Zilâli'l-Kur'an*'da sık sık kullanır.

Carrel'in insan güç ve yapısının teknik medeniyet karşısında tehlikede olduğu hususunu hissettiği gibi yine ABD eski Dışişleri Bakanlarından (John Foster) Dulles de (Kutub, 1998a: 67) *Savaş ve Barış*¹⁸ adlı eserinde Batı'nın yaşadığı krize dikkat çeker. Batı'ya dair eleştirilerinde her iki yazara da göndermelerde bulunan Kutub, Amerika'dan bahisle orada iman eksikliği olduğunu söyler (Kutub, 1998a: 68). Ona göre Amerika, ilerlemesine insanî değerleri dahil edememiştir ve bu durum bir topluluk için sonun başlangıcına işaret eder (Kutub, ts.: 26). Bunu söylerken de içki ve uyuşturucu batağına saplanan, ruhi depresyonlara giren Batı insanının durumunu esas almaktadır. Dünyanın maddî bakımdan en yüksek üretiminin Amerika'da olduğunu ancak iman olmadan, her şeyin yetersiz olacağını ifade eder. Politikacıların, güçleri ne kadar yüksek, bilginlerin buluşları ne kadar çok, bombaların tahrip gücü ne kadar korkunç olursa olsun, bu eksikliği gideremeyeceklerdir. Çağdaş Uygarlık insanlık için bir mutluluk sağlamaktan çok umutsuzluğa götüren maddeci bir uygarlıktır. Teknolojik ilerlemesine ve pozitif bilimlerdeki üstünlüğüne karşın insanın yapısını ve ihtiyaçlarını anlamaktan uzaktır ve evrendeki ilâhî yasalarla insanın fitratındaki yasaları göz ardı ederek Allah'ı tanımadığını göstermektedir. Teknolojik ilerleme ve bunun doğurduğu maddî refah, bu medeniyetin insanlığı sürüklediği korkunç geleceği değiştirmeye gücü yetmeyecektir.

7. Haçlılık ve Batı emperyalizmi

Avrupalıların gizli Haçlı ruhundan söz ederken, görünüşe aldanmamak gerektiğini söyleyen Kutub, Batı'nın dini hürriyete saygı gösterir görünmesine ve "Avrupa, Haçlı savaşları döneminde olduğu gibi bugün Hıristiyanî taasuba sahip

¹⁷ Fiil formuyla yetkiyi başkasına devretmek anlamındaki halife (Firuzâbâdî, 727) sözcüğünün "Allah'ın halifesi" şeklinde bir kullanımı Kur'an-ı Kerim'de mevcut değildir. İnsan Allah'ın değil yeryüzünün halifesidir (Şimşek, 549-561).

¹⁸ Dulles, John Foster, *War or Peace*, Macmillan Publication, New York, 1950.

değildir. Dolayısıyla geçmişte olduğu gibi Avrupa'yı İslâm'a karşı mutaassıfça hareket etmeye iten bir neden yoktur" gibi sözlere kanmamak gerektiği uyarısında bulunur (Kutub, 2006: 320). Ona göre, Birinci Dünya Savaşı'nda Lord Allenby'nin, Beyt-i Makdis'e girerken "İşte ancak bugün Haçlı savaşları son bulmuştur" şeklindeki sözleri Avrupalıların duygularına tercüman olmuştur. Yahudilerin Amerika ve diğer ülkelerde ekonomik gücü olduğunu sananlar, İngiliz komplolarının İslâm karşıtı bir tavır yönlendirdiğini ileri sürenler; Doğu ve Batı Blok'u ülkeleri arasındaki çekişmenin temel faktör olduğunu söyleyenler, evet tüm bunlar, Batıların bilinçaltında yer eden Haçlı ruhu ile birlikte İslâm korkusu ve İslâm gücünü yok etmek isteğinden habersizdirler. Öyle ki, bu ortak duygu ve çıkar, kapitalist Amerika ile komünist Rusya'yı bir noktada birleştirmektedir. Uluslararası Siyonizmin tertipleri de göz ardı edilmemelidir.

Haçlıların neden oldukları kötülükler, İslâm dünyasına yaptıkları saldırılardan ibaret değildir. Batı'daki İslâm'ı bilmeyen topluluklara karşı Avrupalı liderlerin İslâm öğretilerini ve İslâm'ın yüce hedeflerini kötülemeleri ve Avrupalı aklının zehirlenmesi sonucunu doğurmuştur (Kutub, 2006: 321). Kutub'a göre bu liderler Avrupalıların kafasında İslâm'ın, şehvetlere hitap eden, hayvanî bir katılığa sahip, şekli birtakım farzların gereklerini düşüncesizce uygulamaktan ibaret olduğu; ama asla kalplerin arındırılması olmadığı ve olamayacağı propagandası yapmaktadır.

İspanya'da İslâmî dönem, dünyada eşi görülmemiş katılık ve vahşilikteki mücadelelerle son bulmuştur. Her ne kadar bunun arkasından ilim ve kültürün sonunun geldiği ve bunların yerine Ortaçağ cahilliği ve katılığının hâkim olduğu biliniyorduyse da Avrupa'da bu sonun arkasında sevinç çığlıkları yükselmiştir (Kutub, 2006: 321). Ne var ki, bu mutluluk fazla sürmemiş, Batı ile İslâm dünyasının ilişkilerini ifsat eden bir olay daha gerçekleşmiştir. Bu, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethidir. Avrupa için İstanbul eski Yunan ve Roma'nın bir mirasçısı ve onu Asya barbarlarına karşı koruyan bir kale idi. Artık İstanbul'un Müslümanlarca fethedilmesiyle Avrupa'nın kapıları İslâm için ardına kadar açılmıştı. Bu gelişme, İslâm'a olan düşmanlığı daha da artıran bir etken olmuştur.

Avrupa Rönesans'ı gerçekleştirirken, Arap-İslâm kaynaklarından çokça yararlandı fakat Avrupa bu iyiliğin karşılığını vermedi. İslâm'a olan kini azalmak bir yana daha da arttı. Öyle ki, Müslüman adı anıldı mı, kontrolü kaybediyorlardı (Kutub, 2006: 322). Kutub, bu tezini delillendirirken onların atasözlerindeki İslâm karşıtı ifadelerle göndermede bulunur. Batı kültürel olarak değişim geçirmiş olsa bile İslâm'a olan kininden bir şey eksilmemiştir.¹⁹ Reform hareketlerinden sonra, Avrupa'nın mezhebî ayrılıkları silahlı çatışmaya dönüşse de İslâm düşman-

¹⁹ Kutub, bu kine kayıtsız kalmaz: "Milyonlarca çocuğumuzun kalbine düşmanlarımıza karşı kin ve nefret duyguları yerleştirmeliyiz. Emperyalist beyaz adamın bütün insanlığın düşmanı olduğunu onların körpe beyinlerine yerleştirmeliyiz." (Halidî, 242).

lığı hepsinin ortak yönüydü. Bundan sonra dinî bilinç geriledi. Ancak Hıristiyanlığın düşüğe geçmesiyle, İslâm'a sempati beslemeye başlamadılar. Kutub, bu bakış açısını desteklemek için Fansız filozof ve şairi Voltaire'i (1694-1778) örnek verir. Zira o, 18. yüzyılda Hıristiyanlık ve kilise düşmanı olmasının yanında, İslâm'a ve İslâm Peygamberi'ne karşı da kin duymaktaydı. Yine de Kutub, Batılı ilim adamlarının yabancı kültürleri etüt etmelerinin onlara (İslâm'ı hariç tutarsak) belli bir ölçüde esneklik kazandırdığı kanaatindedir.

Her ulusun sömürü şeklinin farklı olması nedeniyle, düşmanlık ve saldırıganlığın şeklinin de farklı görünümlere sahip olduğunu ifade eden Kutub bunu içinde bulunan şartlara bağlar (Kutub, 2006: 325). Sözelimi, Fransa, Kuzeybatı Afrika'daki sömürgecilik hareketinde "Berberi azınlığa yardım" veya başka bir ad altında İslâm'a karşı açık bir savaş ilân etmiştir. Suriye'deki Fransız yayılmacılığının temsilcileri de, kendilerini "Haçlıların torunları" olarak takdim etmişlerdir. İngiltere'nin tarzı ise değişiktir. Onlar, İslâm'ın toplumdaki görünümünü (hatta tümüyle Doğu hayatını) canlı tutan bütün esasları küçümseyen bir propaganda zemini oluşturmak için, Mısır'daki eğitim enstitülerine gizlice sızmayı tercih etmiştir. Amaç, istedik davranışlar sergileyecek öğretmenler yetiştirip bu elemanların okullarda belirlenen amaçlar doğrultusunda bir nesil yetiştirmeleridir. Yine İngilizler özellikle de bakanlık bünyesindeki eğitim kurumlarında İslâm kültürünü akla getirecek tüm unsurları gözlerden uzak tutmaya özen göstermişlerdir. Bu yaklaşım, dine cepheden karşıtlık yapma ihtiyacı duymaz. Çünkü görev, toplumda etkili bir meslek grubuna verilmiştir. Onlar İngilizler adına gerekeni yapacaklardır. Güney Sudan'da ise buna bir ihtiyaç bile duymamıştır. Amerikan sömürgeciliği ise İslâm dünyasının her tarafında İslâm'ı bütün esaslarıyla, akîdesiyle, ahlâkıyla ve hareketliliğiyle yok edecek şart ve düzenleri yerleştirmek yolunu seçer. Bazı toplumlar sömürülmeye müsaittir (Bin Nebi, 89) ve Batı'nın yaptığı, sömüreceği toplumun hangi açıdan buna müsait olduğunu tespit edip uygulamaya geçmekten öte bir şey değildir.

Kutub, emperyalistlerin bir kısmının günümüzde sözünü ettiği dinî özgürlük söylemine karşı çıkmak için Avrupa tarihine yönelir ve Endülüs'te engizisyon mahkemelerinin Doğu'da ise Haçlı savaşlarının cinayetlerinden bahsederek söylemlerin yapmacıklığına dikkati çekmek ister (Kutub, 2006: 255). Zaman zaman dinî özgürlüklerin özellikle de Müslümanların haklarının Batılı ülkelerde ihlâl edildiği bir gerçektir. Ne var ki Batı, insan hakları ve düşünce özgürlüğü konusunda tarihteki durumuna nispetle epeyce mesafe almıştır. Batı'nın cinsel sapkınlıkları bile "insan hakları" bağlamında görmesi dikkate alındığında ölçüyü kaçırdığı bile söylenebilir.

Kutub, Doğuların Avrupa ve Amerika'nın yeryüzünün çeşitli yerlerinde uygulamaya koyduğu misyonerlik faaliyetlerinin anlamı üzerine düşünmeleri gerektiğini söyler ve sadece Katolik kilisesinin dünyanın her köşesine sızmış dört binden fazla (misyoner) ajanı olduğunu hatırlatır (Kutub, 1995: 142). Bu kitlenin

hedefi, halkı Müslüman olan ülkelerde yönetimin İslâm'ın eline geçmemesini temin etmektir. Amerikalı diplomatların birçoğunun da misyonerlerin sahip olduğu akademilerden mezun kimselerden oluşunu aktararak sömürü ile misyonerlik arasında doğrudan bir irtibat olduğunu belirtir. Gerçekten de emperyalizmin araçlarından birisi de misyonerliktir. Amaç, Müslüman halkı Hıristiyanlığa kazandırma, başarılı olunamazsa da onları sekülerleştirmektir (Hüseyin, 81). Her iki durumda da Malik b. Nebi'nin deyimıyla "sömürüye müsait olma" durumu ortaya çıkacaktır. Bu amaca hizmet etmeye en müsait kurum ise belki de eğitimidir.²⁰ Sömürgeciler ve misyonerler İslâm ülkelerinde eğitim kurumları açtıklarında hepsi de seküler kavramlar olan anayasa, demokrasi, parlamentolar, siyasî partiler, sosyalizm, milliyetçilik,²¹ vs. den oluşan siyasî fikirlerle öğrencilerini tanıştırmış, misyoner okullarında eğitim, Batı dilleriyle yapılmış ve bu sayede, Fransız ve İngiliz kültürü, sömürgelerdeki Batılılaştırılmış seçkinler arasında gözle görülebilir bir hale gelmiştir.

Görüldüğü gibi emperyalizmle haçlılığın ve misyonerliğin İslâm'a beslediği düşmanlığı birbirinden ayırmak güçtür. Çünkü bunlar, birbirinden beslenir. Birbirini temize çıkarmaya çalışır. Bağlılarının yılgınlık göstermemesi durumunda İslâm, emperyalizmle mücadele ruhunu coşturur, sömürgecilerin emellerini boşa çıkarır.

C. BATIYA KARŞI TAVİR

Müslümanlar, beşer hayatının karakterini, onun sürekli yenilenen gereksinimlerini tecrübe ile anlayarak Batı medeniyetinin seviyesine ulaşabilirler. Böylece bu medeniyetten reddedeceklerini reddeder, hayat deneyimlerinden kendi medeniyet tecrübelerine denk olan kısmını alırlar. Kutub'a göre İslâm'ın hayat düzeni, sanayi uygarlığını reddetmez.²² Çünkü bilimsel yönden modern uygarlığı kurma yönteminin temeli ve hareket noktası İslâm'ın yabancıdır. İslâm, bilimsel yönden bu uygarlığa beş yüz yıl önce kurulmasında en büyük rolü oynar-

²⁰ Bu tür kimselerin sömürgeci efendileri için ülkelerini uygun hale getirmeleri konusunda belki de en iyi imkânı eğitim sağladığına dair bkz. G. Altbach, Philip ve Kelly, Gall P., *Sömürgecilik ve Eğitim*, (Çev: İbrahim Kalın), İnsan Yay., İst., 1991.

²¹ Arap ulusçuluğunu dinden bütünüyle ayrı tutmaya çalışan ve özellikle Avrupa'daki biçimiyle dinin devletten ayrılmasının gerekliliğini vurgulayan ya da laikliği Arap siyasal sistemin temeli kılmak isteyen grubun öncüsü Ebu Haldun Sâti' el-Husrî (1880-1960)'nin (İnayet, 1991: 284) aksine Kutub, İslâm düşünce sistemini yenilemek için Batı düşünce sistemi kullanılamayacağı kanaatini taşır (Kutub, 1991a, I: 18). İslâm, cahiliye düzeninin esaslarından ve kalıntılarından sayılan milliyetçiliğe bu gözle baktığı gibi vatancılık anlayışlarına da bu açıdan bakmaktadır (Sarmış, 131). İslâm ırk ve renk ayırımı tanımadığı gibi Müslümanlar arasında bir coğrafi sınır da tanımaz (Kutub, 1981: 20; Kutub, 1998c: 115) ve vatan duygusunu insanın tabii bir hali olarak kabul eder ama yeryüzünün vazgeçilmez bir parçası olarak kabul etmez ve ettirmez. Dünyanın bir bölgesinden diğer bir bölgesinde yaşayanların adına sömürmeyi vatanseverlik olarak takdim etmez. İslâm bayrağının dalgalandığı bütün ülkeler Müslümanların ortak vatanıdır (Kutub, 1981: 21-22).

²² Reşid Rıza'ya göre de, Batı'nın bilimsel başarılarını, teknik becerilerini ve gelişmiş sanayilerini edinmenin Batılılaşma ile sonuçlanması kaçınılmaz değildir (Shahin, 57).

dığı bir eseri gözüyle bakmaktadır.²³ Bu uygarlığın yöntemiyle arasında eski bir barışıklık vardır. Çünkü İslâm'ın hayat düzeni Greklerin soyut teorik felsefesinden nefret etmekte ve onun yerine idealist realizme veya realist idealizme yönelmektedir. İslâm pratik ve insanın fitrî yapısına uygun bir dindir. Bu sebeple realizm tabiri, İslâm'ın insan hayatı için ortaya koyduğu sistemini, en iyi şekilde tanımlayabilir (Kutub, 1991a, I: 209). Kutub, Batılı bir kavram olan realizmi İslâmî hayat biçimini anlatırken tanım kolaylığı sağladığı için kullanmaktan çekinmemektedir. Bu anlamda onun Batı düşüncesini -genellikle olumsuz bir çerçevede ele aldığı açıksa da- mutlak anlamda "ötekileştirmedeği" rahatlıkla söylenebilir.

Emperyalist Batı'da Kutub'un "Haçlılar"ın torunları olarak isimlendirdiği kimseler: "Bize gelin. Dost olup birleşelim. `Dinsizlik' hareketine karşı, `din'i savunalım" demektedirler (Kutub, 1991b, III: 309). İslâm dünyasından birtakım kimseler de bu çağrılara destek vermektedir. Halbuki dostluk çağrısı yapan Batılılar her defasında Müslümanlara karşı, dinsizlerle tek saf olmaktadır. Bu tür kimselere kanmamak gerekir.²⁴ Çünkü onlar materyalist dinsizliğin geçici, İslâm'ın da kalıcı bir düşman olduğundan kuşku duymazlar. Birlikte mücadele çağrısı, politik sömürülerinin düşmanı olan dinsizlerle tutuştukları savaşta, Müslümanlardan bu çağrıya kulak verenlerin emeğinden yararlanma ve onları bir yem olarak kullanma amaçlıdır. Bu çağrıya kulak verenler, on dört asırlık gerçeği göz ardı etmemelidir. Allah'a iman ve tevekkül bunu gerektirir.

Batılıların dinsizliğe karşı birlikte mücadele çağrısına olumlu yanıt veren kimseler; sözlerinde kurnazca davranmakta ve Müslümanlara Ehl-i Kitap'la iyi ilişkiler kurmayı ve yaşayış ve davranışta onlara karşı hoş görülmesi emreden Kur'an ayetlerini, peygamber sözlerini yazmaktadırlar. Ne var ki, aynı kimseler onlarla, dostluğu sakındıran, onların faaliyetlerine karşı uyanık olmaya davet eden hükümleri unutmaktadırlar (Kutub, 1991b, III: 309). Kutub, Müslüman olmayan kimselerle ilişkileri radikal bir biçimde kesmeyi tavsiye etmez. Ancak gayr-ı Müslimlerin Müslümanlara yönelik kötü niyetlerini göz ardı etmemeyi öğütler. Her ne kadar İslâm ile Ehl-i Kitap'ın, bazı temellerde birleşmeleri söz

²³ İslâm dünyasının Batı'yı etkilemesi salt bilim alanıyla ilgili olmayıp, ticari, kültürel ve tıbbî alanları da kapsamaktadır bkz. Kayaoğlu, İsmet, "İslâm Medeniyetinin Batı'ya Etkileri", Ank. İlah. Fak. Derg., S. 19, Ank., 1987, ss. 215-221.

²⁴ Kutub: "Avrupa emperyalizmine karşı Amerika'nın bizimle beraber olabileceğini zanneden kimseler ya ahmaktırlar ya da Ortadoğu ülkeleri üzerindeki emperyalizmin beşinci hazır kuvvet taburunda çalışan aldatılmış kimselerdir." demektedir (Halidi, 57; Hacıderviçoğlu, 11). Çünkü Amerika tercih etse bile komünizme direnen hadımlaştırılmış bir İslâm'ı tercih eder (Ebu Rebi, 210). Said Nursi; Kutub'tan farklı olarak, Avrupa emperyalizmine karşı olma bağlamında olmasa da Amerika'nın din lehinde ciddi çalışan muazzam bir devlet olduğu kanaatindedir (Nursi, 1898). Yine Amerika hakkında o şöyle der: "Salâhaddin'in, Asâ-yı Mûsâ'yı Amerikalıya vermesi münasebetiyle deriz (ki): Misyonerler ve Hıristiyan ruhanîleri, hem Nurcular, çok dikkat etmeleri elzemdir. Çünkü herhalde Şimal (Komünizmi kastediyor.) cereyanı, İslâm ve İsevî dininin hücumuna karşı kendini müdafaa etmek fikriyle, İslâm ve misyonerlerin ittifaklarını bozmaya çalışacak." (Nursi, 1744).

konusu olsa da aralarında ortak bir ilkenin varlığı söz konusu değildir. Çünkü Ehl-i Kitap, bu dine inanmalarından dolayı Müslümanlardan nefret etmektedir ve bu dinden dönmedikçe de onlardan hoşlanmayacaklardır.

Temelinde din düşmanlığı olan Batı düşünce sistemlerini İslâm'ınkiyle karıştırmak ve bir sentez meydana getirmek mümkün değildir. Ayrıca Batı düşünce sistemlerinin prensip ve metotlarını İslâmî araştırmalarımızda kullanmak bize hiçbir yarar sağlamaz. Böylesine bir sentez girişimi, cehaletten başka bir şey değildir (Kutub, 1991a, I: 102). Görüldüğü kadarıyla Kutub, İsmail Faruqi'nin tersine, "bilginin İslâmileştirilmesi"²⁵ gibi bir projeye sıcak bakmamaktadır. Bu konuda, "İslâmî eğitim sisteminin ıslahı için bir çözüm ortaya konmadıkça bu türden bir projeyi beyhude gören Fazlurrahman (Manzur, 18) ile aynlaşıyor. Bu bağlamda temelde Hıristiyan teolojisini anlamak üzere geliştirilmiş olan hermenötik ilminin Kur'an'ı anlama çabalarında imkân sağlayıp sağlamayacağı konusunda - okumalarımız sırasında açık bir beyanına rastlamasak da- bir müfessir olan Kutub'un bakış açısının olumsuz olduğunu söylememiz mümkündür.

Kutub, Batı cahiliyesinin ürettiği literatüre Müslümanların eğilebileceğini fakat amacın bütün bu alanlardaki bilgi ve düşüncelerini o eserlerden edinmek (Kutub, 1997: 152) için değil, cahiliyenin insanları nasıl saptırdığını ve bu beşeri sapıklıkları sona erdirmenin nasıl mümkün olacağını öğrenmek için olabileceği düşüncesindedir. Avrupa dehası "ilim", "kültür", "doktrin" ve "maddî üretim" alanında devasa ve zirvede bir birikim meydana getirmiştir. Ahlâk meselesini bir köşeye itmiş olması ve ahlâkı bir baş belası gibi görmesi hariç tutulursa Amerikan halkı, birçok erdeme sahiptir. Günümüzde bu birikimler, insanlığın, zirvesinde bulunduğu büyük kültür hazineleridir. İnsanlık ne bu zirveden ne de onu temsil eden değerlerden kolay kolay vazgeçmek ister. Zaten böyle bir hedef belirlemek de söz konusu olmamalıdır. Çünkü İslâm ümmeti icatlar konusunda mührünü vurup kendini kabul ettirebilecek bir güce sahip değildir. Yakın vadede de bu durumda önemli bir değişiklik beklenemez.

İslâm medeniyeti ilk zamanlarında Grek, Roma, İran, Hindistan ve Çin medeniyetleri ile temas etmiştir. Her ilişkisinde o medeniyetlerin kavramlarını ve değerlerini süzgeçten geçirip kendi temel özellikleri ve ilkeleri ile uyum sağlayanları benimsemiş kendi değer ve normlarına ters düşenleri reddetmiştir (Serdar, 43). Kutub'a göre de Batı'nın bilgi, kültür ve teknoloji alanındaki üstünlüğü karşısında yapılması gereken pek farklı değildir. Ama bunu yaparken zamanın ilim ve kültürüne hakkıyla vakıf olmak gerekir. Ancak bu sayede Müslümanlar bu ilim ve kültürden hangi unsurları alıp hangilerini bir kenara bırakacaklarını belirleyip seçme gücüne sahip olabilirler. İslâm'ın istediği seviyeye ancak beşeriyetin ve

²⁵ Faruqi, İsmail, *Islamization of Knowledge: General Principles and Workplan*, International Institute of Islamic Thought, Washington D.C., 1982.

insanlığın tabiatını ve durmadan değişen ihtiyaçlarını idrak ederek ulaşmak mümkündür. Aksi takdirde isabetli tercihlerde bulunmak mümkün olmaz.

İçinde barındırdığı olumsuzluklar açısından bu uygarlık hakkında idam kararı vermek, insanlık için en iyi çözüm olmadığı gibi, Müslümanların böyle bir yetkisi de yoktur (Kutub, 1968: 162). Çünkü bu uygarlık, tarihin bir döneminde insanlığın doğal bir ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkmıştır ve kökleri derindedir. Bir an için bu medeniyetin yok olduğunu/edildiğini varsaysak bile böyle bir şey insanlığın yararına değildir.

Alexis Carrel'in "Her şeyin ölçüsü insan olmalıdır" şeklinde güzel bir sloganı vardır (Carrel, 29). Ne var ki, Batı uygarlığında durum tam bunun tersine işaret etmektedir (Kutub, 1968: 162; Kutub, 1981: 318). Çünkü Batılılar kendi elleriyle kurduğu bu dünyaya yabancılaşmıştır ve kendi dünyalarını düzenlemekten acizdir. Bilgileri kendi doğalarını tanımaya ve anlamaya yetecek düzeyde değildir. Batı'da fizik bilimlerinin sosyal bilimlere oranla daha çok ilerlemesi ve arada bir dengenin sağlanamaması da ayrı bir sorundur. Kutub, insanla ilgili bilimlerin daha fazlasının insanlığın faydasına olduğundan kuşku duymaz. Zira insan tanıma açısından bu bilgiye ihtiyacımız vardır. Ne var ki Kutub, Alexis Carrel'in yaklaşımlarını paylaşan Batılı entelektüellerin dediği gibi "sosyal bilimlerde daha çok ilerleme sağlandığında insanlığın kurtuluşa ereceğinden" emin değildir.

D. ÇÖZÜM NEDİR?

Barış, kardeşlik ve merhamet dini olan İslâm'a Batı'nın ihtiyacı olduğunu söyleyen Reşid Rıza gibi (Shahin, 49) Kutub da çağdaş uygarlığın mutsuzluktan kurtuluşunun, insanın fitratına uygun inanç, özlemini çektiği özgürlük, umutla beklediği adalet ve beşer onurunun hakiki kaynağı İslâm ile mümkün olacağı kanaatindedir. Bunlara ulaşıldığında, günümüz insanının belli başlı problemleri ortadan kalkacaktır. İlme düşmanlık beslemeyen Müslümanlar, insan merkezli düzeni insanlığa sunma potansiyeline sahiptir.

Batı düşünce sistemleri ve onların ürünleri, kendilerini ilk plânda bütün dinî tasavvurlara kökten düşmanlık yapma üzerinde temellendirdikleri için haliyle bu sistemler ve ürünleri, özellikle İslâmî tasavvura daha büyük bir düşmanlık besleyecektir (Kutub, 2006: 349). Çünkü bunlar çoğu kere plânlı olarak İslâm inancını ve İslâmî kavramları saptırmaya, ardından da İslâm toplumunun ayırıcı vasıflarını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan Müslümanların Batılı kaynaklardan öğrenmek zorunda olduğu deneysel ilimlerle ilgili çalışmalarında ihtiyatlı hareket etmeleri gerekir.

İslâm beşer hayatını yeni bir temel üzerinde tanzim etmeye gücü yeten yeterli ve yegâne hayat sistemidir (Kutub, 1998a: 82). Araç ve gereçler sürekli geliştirilse de İslâm bu gelişmeyi her zaman dikkate alır; bunları fitrat çerçevesinden muhafaza ederek, insan fitratı ve değerli özellikleri ile çarpıştırmadan, onları yok etmeden ve mahvetmeden -Alexis Carrel'in çağdaş medeniyet için dediği gibi- gelişmesini savunur ve kontrol eder (Kutub, 1998a: 85). İslâm, ne teknolojiyi ne

de endüstrinin insan hayatına sağladığı kolaylıkları ortadan kaldırır. Onun hedefi, ilk önce uygarlığın görüş ve değer ölçülerini değiştirmektir. İslâmî bir düzenden ortaya çıkan değer ölçülerinin mümin bireyin ruhuna yerleşip onu makine medeniyetinin etkilerinden arındırması söz konusu olursa, o zaman insanı inceleyen ilimler gerçek değerine kavuşmuş olacaktır. İnsanın da evrenin de yaratılışı; hareket, güzellik ve gelişme unsurlarını ihtiva etmektedir. Bundan dolayı, insan karakteri ancak onun yapısına zarar veren medeniyet nimetleriyle çatışacaktır. Çünkü diğerlerinden farklı olarak, Allah'ın hayat düzeni, tabiat ile insan fıtratı arasındaki uyumu dikkate almayı taahhüt etmektedir. İşte bu din, Batı'nın aradığı fakat bulunca da kabul etmediği kurtarıcı dindir.

Teknoloji, diplomasi, bilim ve örgütlenme gibi unsurların alınabileceği kaanatte olmakla birlikte, "İslâm" ve "Batı" kavramlarını birbirine zıt iki fenomen olarak konumlandıran Afgani gibi (Shahin, 18) Kutub da, emperyalizmin karşısında tek alternatif gücün, sapık ve azgın Batı emperyalizmi gibi ulusları sömürmeyen ve muhaliflerini materyalist kâfir komünizm gibi yok etmeyen İslâm olduğunu düşünür. Geçmişte cahiliye barbarlığı içinde bocalayan insanlığı elinden tutup kurtardığı gibi bugün de kısır ve materyalist sistemler içinde bocalayan ve kurtuluşu arayışlarıyla birinden diğerine geçerek fasit bir dairede dönen insanlığı kurtaracak tek düzen odur. Cehalet ve yetersizliğin, hırs ve zayıflığın sınırsız ve ölçsüz arzuların etkisi altında ortaya konan kısır sistemlerin zulmünden insanlığı Allah'ın geniş adaletine çıkaracak, cehalet yerine ilim, noksanlık yerine kemal, zayıflık yerine kuvvet, hırs ve arzular yerine hikmet temeline dayanarak kurtaracak bir düzendir. Batı'nın ve Doğu'nun feryatlarına cevap verebilecek ve kurtuluşu götürecektir tek sistemdir.

SONUÇ

Kutub'un Batı okumalarına imkân sağlayan şey, Mısır Eğitim Bakanlığı'nın (aslında Mısır'dan uzaklaştırmak amacıyla) onu 2 yıl süreyle ABD'ye göndermesidir. Bu sayede Batı'yı tanıma imkânı bulmuştur. Ona göre Batı cahiliye, sömürgecilik, materyalizm, ırkçılık, cinsel sapkınlık, hem sosyalizm hem kapitalizm, laiklik, kiliseyle devletin ayrılması, bir metot ve entelektüel bir yöneliş ve kilise otoritesi karşısında uyanış ve isyandır. Bu uygarlığın kökenleri Hıristiyanlıktan ziyade, eski Romalıların hayat felsefelerine dayanır.

Kutub'un Batı okumalarının amacı, Batı'nın ahlâkî kokuşmuşluğu, insana verecek bir şeyinin olmayışı üzerine kuruludur. Yazılarında tek tip bir Batı tasviri hâkimdir. Onlarca dilin konuşulduğu, birçok din, mezhep ve kültürün bulunduğu Amerika'yı eleştirirken genellemeci bir üslup kullanıyor görünmektedir.

Kutub, -Batı'nın dışında görmese de- Doğu Blok'u tanımlamasını kabul eder. Mazlumların haklarının alınması ve zalimlerin korkması için, küresel bazda güçler arasında dengenin sağlanması veya korunması gereklidir. Bu açıdan Doğu Blok'unun varlığına ihtiyaç vardır. Bu iki Blok'un varlığı Müslümanların başarılı olabilmesi için bir önem taşısa da herhangi birinin galip gelmesi için berikini tu-

tup ötekinin mağlubiyetini temin etme cehdine girmek inananlar açısından akıl kârı değildir.

Kutub'un Batı hakkında yazdıkları, olumlu anlamıyla oksidantalist bir ça-ba olarak görülebilir. Amacı Batı'nın ne olduğunu ABD'deki gözlemlerine ve Avrupa hakkındaki okumalarına dayalı olarak ortaya koymak, İslâm'ın "alternatif bir medeniyet" olduğunu göstermek, oryantlizmin İslâm'ı nesneleştirici tavrına karşı Batı'yı tanımlama ve anlamlandırma çabasına girilerek bir tür "karşı-tanım" getirme gayreti sergilemektir. Bu bağlamda oksidantalizm literatürünün Batı'yı nesneleştirmeden de bir disiplin olarak geliştirilebileceğini; ama oryantlizmin tam zıddı şeklinde kendisini konumlandırmak ve Batılı kodlardan tamamen bağımsız hissetmek zorunda olmadığını belirtelim. Çünkü nerede başlayıp nerede bittiği net olmayan Doğu ve Batı'nın birbirlerinden etkilenmediğini/etkilenmeyeceğini söylemek doğru olmasa gerektir.

Oksidantalizmin geliştirilmesi ilim dünyasına yeni bir bakış açısı ve taze kan getirebilir ve oryantlizm kadar başarılı olabilmesi insanların, özelde (İslâm dünyası, iç ve dış sorunlarıyla boğuşurken de olsa) Müslümanların literatüre katkıda bulunma oranıyla ilişkilidir. Oksidantalist okumalar dini olmak zorunda değildir ve araştırma alanı gibi araştırmacı çeşitliliği de kaçınılmazdır. Bu konudaki literatür oluşumunun da onlarca yıl gerektirdiği aşikârdır.

Kutub'un Batı telâkkisi oksidantalizm çalışmalarına bir ön adım olarak görülebilir. Onun Kur'an'ı merkeze alarak yaptığı Batı okumaları, Batı'yı tanıma ve Batı'nın tahakkümüne son verme amaçlıdır. Bu, onun değerlendirmelerini Müslümanlar açısından önemli kılmaktadır. Kendini tanımlarken de "öteki"nden yola çıkmaz. İslâm, yeterlidir.

Devletler düşmansız yaşayamaz. Bu bağlamda SSCB'nin çöküşü ile Batı'nın düşman tanımı değişmiş yeni düşman "kızıl" olmaktan çıkmış "yeşil"e dönüşmüştür. Ne var ki, İslâm dünyası ne fikrî ne de fiilî olarak Batı için kolay lokmadır. Bu noktada Batı'nın siyasî, dinî eğilimlerini ve tarihini bilme cehdi, fiilî ve kültürel işgale karşı bir zemin oluşturabilir. Bu bağlamda Kutub'un Batı okumaları bir değer ifade etmektedir.

Müslümanlar genel itibarıyla içinde buldukları kötü durumu, ülkelerinde bulunan mevcut iktidarların da ötesinde hâkim güç olan Batı'ya özelde de ABD'ye bağlanmaktadır. Doğu, Batı gibi yekpare bir bütün olarak düşünüle-yeceği için oksidantalizm, ideolojik bir okuma biçiminden tamamen arınmış bir ilim olarak düşünülmemelidir. Oryantalizm tüm ideolojik tavırlarına rağmen, ilmi bir disiplin olarak kabul gördüyse, hatalarıyla sevaplarıyla oksidantalizm de bağımsız bir kimlik kazanabilir.

Kutub'un tefsirinde de Batı'yı algılama tarzına dair yorumlarda bulunması, sözgelimi Amerika'dan örnekler vermesi "yorumun tarihselliği"ne dair güzel bir örnektir. Müfessirin içinde bulunduğu dönemin siyasî akımlarını, Müslümanların özgürlüklerini kısıtlayıcı yapıları bilmesi, inananların vahiy ile hayat arasında

sahih bir irtibat kurabilmeleri ve sadece Allah'a kul olarak özgür olunabileceği vurgusunun tahkimi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Afgani, Cemaleddin, *Dehriyyun'a Reddiye* (çev: Vahdettin İnce), Ekin Yay., İst., 1997.
- Al-i Ahmed, Celal,
- Aktaş, Faruk, *Kur'an'da Cehalet Kavramı*, Ekin Yay., İst., 2001.
- Altuntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yay., Konya, 1996.
- Begoviç, Ali, *Doğu ve Batı Arasında İslâm* (çev: Salih Şaban), Nehir Yay., İst., 1993.
- Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar* (çev: Ali Turgut), 2. bs., Yöneliş Yay., İst., 1988.
- Bin Nebi, Malik, *İslâm Davası* (çev: Muharrem Tan), Yöneliş Yay., İst., 1990.
- _____, *Çağdaş Temel Konular* (çev: Veysel Uysal), Bir Yay., İst., 1983.
- Bruma, Ian ve Margalit, Avishai, *Occidentalism*, The Penguin Press, New York, 2004.
- Bulaç, Ali, *İnsanın Özgürlük Arayışı*, Beyan Yay., İst., 1988.
- Carrel, Alexis, *İnsan Denen Meçhul* (çev: Ömer Durmaz), Hayat Yay., İst., 1987.
- Carrier, James G., *Occidentalism Images of the West*, Oxford, 1995.
- Calvert John, "Sayyid Qutb in America", ISIM Newsletter, S. 7, The Netherlands, 2001.
- Dulles, John Foster, *War or Peace*, Macmillan Publication, New York, 1950.
- Dursun, Davut, *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İşaret Yay., İst., 1989.
- Ebu Rebi, İ. Muhammed, *İslâmî Hareketin Entelektüel kökenleri* (çev: M. Ali Demirci), Yöneliş Yay., İst., 1998.
- L. Euben, Roxanne, "Premodern, Antimodern or Postmodern? Islamic and Western Critiques of Modernity", *The Review of Politics*, Vol. 59, Indiana (USA), 1997.
- Faruqi, Ismail, *Islamization of Knowledge: General Principles and Workplan*, International Institute of Islamic Thought, Washington D.C., 1982.
- Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kamusu'l-Muhîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- G. Altbach, Philip ve Kelly, Gall P., *Sömürgecilik ve Eğitim* (çev: İbrahim Kalın), İnsan Yay., İst., 1991.
- Guénon, René, *Modern Dünyanın Bunalımı* (çev: Nabi Avcı), Yeryüzü Yay., İst., 1979.
- Hacıdervişoğlu, Mehmet, *Seyyid Kutub Ruhun Sevinci*, Çıra Yay., İst., 2006.
- Halidî, Salâh Abdülfettah, *Seyyid Kutub Gözüyle Amerika* (çev: Remzi Yeşilli), Hikmet Neşr., İst., 1987.
- Hüseyin, Asaf, *Batı'nın İslâm'la Kavgası* (çev: Mesut Kardeşhan), Pınar Yay., İst., 1991.
- İbnu Manzur, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn, *Lisânu'l-Arab*, 15 c., Daru Sadr, Beyrut, ts.
- İnayet, Hamid, *Çağdaş İslâmî Siyasî Düşünce* (çev: Yusuf Ziya), 2. bs., Yöneliş Yay., İst., 1988.
- İnayet, Hamid, *Arap Siyasî Düşüncesinin Seyri* (çev: Hicabi Kurlangıç), Yöneliş Yay., İst., 1991.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Yeni Ufuklar Neşr., İst., ts.
- Kayacan, Murat, "Cahiliyenin Dünü Bugünü", *Haksöz derg.*, S. 62, İst., 1996.
- Kayaoğlu, İsmet, "İslâm Medeniyetinin Batı'ya Etkileri", *Ank. İlah. Fak. Derg.*, S. XIX, Ank., 1987.
- Kutub, Seyyid, *Din Bu*, (çev: Furkan Hocaoğlu), 4. bs., Özgün Yay., İst., 1998b.

- _____, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (çev. Mehmet Yolcu ve diğerleri), 10 c., Dünya Yay., İst., 1991b.
- _____, *İslâm ve Faiz* (çev. Abdullah Dalar), İkbâl Yay., Ank., ts.
- _____, *İslâm ve Müşkilâtü'l-Hadara*, basım yeri belli değil, 1968.
- _____, *İslâm Toplumuna Doğru* (çev. Ahmet Pakalın), 4. bs., Ravza Yay., İst., 1998c.
- _____, *İstikbal İslâm'ındır* (çev. Nure[t]tin Demir), 8. bs., Ravza Yay., İstanbul, 1998a.
- _____, *İslâm Düşüncesi* (çev. Ç. Hamid Şükrü), 3 c., 4. bs., Dünya Yay., İst. 1991a.
- _____, *İslâm-Kapitalizm Çatışması* (çev. Y. Nuri Öztürk), 6. bs., Birleşik Yay., İst., 1995.
- _____, *İslâm'da Sosyal Adalet* (çev. M. Beşir Eryarsoy), 4. bs., Ağaç Yay., İst., 2006.
- _____, *İslâm'ın Dünya Görüşü* (çev. Ali Arslan), 5. bs., Arslan Yay., İst., 1981.
- _____, *Yoldaki İşaretler* (çev. Salih Karataş), Dünya Yay., İst., 1997.
- Manzur, Perviz, *İslâm ve Batı* (çev. Y. Ziya Cömert ve İhsan Durdu), İnsan Yay., İst., 1990.
- Mevdudi, Ebu'l A'lâ, *Gelin Bu Dünyayı Değiştirelim* (çev. Kevkeb Siddik, Nurettin Temiz), İnkılap Yay., İst., 1986.
- Nursi, Said, *Risale-i Nur Külliyyatı*, 2 c., Nesil Yay., İstanbul, 2002.
- Râzî, Fahrüddin, *et-Tefsîru'l-Kebir*, 11 c., 2. bs., Daru İhyai Turasi'l-Arab, Beyrut, 1997.
- Sarmış, İbrahim, *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutub*, Fecr Yay., Ank., 1992.
- Serdar, Ziyaüddin, *İslâm Medeniyetinin Geleceği* (çev. Deniz Aydın), İnsan Yay., İst., 1986.
- Shahin, Emad Eldin, *Reşid Rıza ve Batı* (çev. Erkan Saka), Ekin Yay., İst., 2000.
- Sülün, Murat, *İman-Amel İlişkisi*, Ekin Yay., İst. 2000.
- Şengüler, İ. Hakkı, *Seyyid Kutub Külliyyatı* (Derl.), Hikmet Neşr., İst., 1987.
- Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yay., Konya, 1997.
- Tibi, Bassam, *The Challenge of Fundamentalism*, University of California Press, Los Angeles, 1998.
- Turan, Sefer, "Şehid Seyyid Kutub'u Rahmetle Anıyoruz", Haksöz derg., S. 96, İstanbul, 1965.
- Türkmen, Hamza, "Kur'an Nesli ve Tarihî Perspektif", *Kur'an Neslini İnşa Sorumluluğu* (sempozyum), Özgür-der Yay., İst., 2001.
- Wessels, Anton, *Muslim and the West*, Peeters Publication, Paris, 2006.